

กิจการโทรศัพท์: ความก้าวหน้า ของกิจการโทรศัพท์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2430 – 2475

TELEPHONE SERVICE: THE PROGRESSION
OF THE TELEPHONE SERVICE IN
THE KINGDOM OF SIAM, 2430-2475 B.E.

ชัยวัฒน์ ปะสุนาะ
Chaiwat Pasuna

นักวิชาการอิสระ เชียงใหม่ 50300
Independent Scholar, Chiang Mai 50300 Thailand

Corresponding E-mail: chaiwatpasuna@gmail.com

Received Date June 29, 2022
Revised Date March 30, 2023
Accepted Date March 31, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาพัฒนาการกิจการโทรศัพท์ในสังคมสยามระหว่าง พ.ศ. 2430 - 2475 วัตถุประสงค์ในการศึกษา 2 ประการ คือ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการให้บริการด้านกิจการโทรศัพท์ภายในประเทศสยาม และเพื่อนำเสนอข้อมูลเอกสารทางราชการของรัฐบาลสยามที่มีต่อกิจการโทรศัพท์ในประเทศสยาม ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 25 โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยจากเอกสารเชิงอรรถาธิบาย วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากหลักฐานชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยผ่านวิธีวิพากษ์ทางประวัติศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า กิจการโทรศัพท์ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมสยามที่ต้องการเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัยเพื่อให้สามารถรับส่งข้อมูลข่าวสารได้อย่างสะดวกรวดเร็ว รัฐบาลส่งเสริมให้เกิดการใช้โทรศัพท์อย่างแพร่หลายโดยการเปิดสำนักงานโทรศัพท์ทั่วประเทศและปรับลดอัตราค่าบริการโทรศัพท์ นอกจากนี้ รัฐบาลสยามดำเนินนโยบายที่มีส่วนส่งเสริมกิจการโทรศัพท์ เช่น การปรับลดอัตราค่าบริการ การขยายพื้นที่ให้บริการและการปรับสัดส่วนช่องทางการให้บริการโทรคมนาคม ส่งผลให้กิจการโทรศัพท์เติบโตขึ้นมากและประสบความสำเร็จเนื่องจากได้เข้ามาทดแทนการสื่อสารด้วยโทรเลข บทความนี้นำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการกิจการโทรศัพท์ในประเทศไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีการสื่อสารแห่งยุคสมัย อันมีส่วนให้ประเทศสยามก้าวเข้าสู่บริบทกระแสความนิยมจากสังคมโลกพุทธศตวรรษที่ 25

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ โทรศัพท์ รัฐบาลสยาม

Abstract

This article studies the development of Siam's telephone service during 2430 - 2475 B.E. The objectives of this study were to study the history of Siam's domestic telephone service, and to present information on the Siamese government's official documents regarding the telephone service in the 25th Buddhist century. This article was an explanatory document research. Using a historical methodology, the data were collected from the primary and secondary sources. The study result showed that: Telephone service responded to social needs on modern communication technology that could send and receive information quickly and conveniently; and The government encouraged widespread use of telephones by opening telephone offices across the country and reducing telephone charges. In addition, the Siamese government implemented policies that promote telephone business, such as lowering the price of telephone service fees, expanding telephone service areas, and rebalancing telecommunication service channels. It resulted in massive growth and success in telephone business as it replaced the telegraph. The study brought about an understanding of the development of telephone service in Siam during the national reform period. Moreover, the changing communication technology of the era contributed to Siam entering the context of global social trends in the 25th Buddhist century.

Keywords: History, Telephone, Siamese government

1. บทนำ

การสื่อสารเป็นหนึ่งในกิจกรรมหลักรูปแบบหนึ่งของมนุษย์ อันเกิดจากกระบวนการเรียนรู้เพื่อร่วมสร้างความหมายระหว่างกันขึ้น (Tubbs & Moss, 2000, p.4) ผ่านการแปรสัญลักษณ์ที่ตกลงร่วมกันจึงนำมาสู่กระบวนการแปรความหมายเพื่อให้สื่อสารกันได้อย่างเข้าใจ (Schramm, 1971, p.13) นอกจากนี้ ยังเป็นการแลกเปลี่ยนเพื่อทำความเข้าใจระหว่างกันโดยให้เข้าถึงจิตใจผู้อื่น (Newcomb, 1954, p.129) เพื่อให้ต่างฝ่ายสามารถรับทราบวัตถุประสงค์ในการสื่อสารตามเจตนาารมณ์ของผู้ส่งสาร อันสอดคล้องกับองค์ประกอบ การสื่อสาร 4 ประการ ได้แก่ 1) ผู้ส่งสาร 2) สาร 3) ช่องทางการสื่อสารหรือสื่อ และ 4) ผู้รับสาร ความสำเร็จของการสื่อสารสร้างคุณูปการหลากหลายให้แก่สังคม โดยเฉพาะมีส่วนในการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาทางความคิด สติปัญญา กระทั่งพัฒนาสังคมเป็นวัฒนธรรมและก้าวสู่วัฒนกรรมตามยุคสมัย ฉะนั้น การสื่อสารจึงเป็นพื้นฐานของการมีปฏิสัมพันธ์อย่างหนึ่งที่ดำรงควบคู่กับสังคมมนุษย์

ความพยายามในการพัฒนาการสื่อสารของมนุษยชาติมีความต่อเนื่องตลอดหลายศตวรรษ และมีแรงกระตุ้นจากความต้องการในการติดต่อสื่อสารในระยะทางไกล อันเนื่องมาจากความต้องการย่นระยะเวลาในการเดินทางเพื่อรับส่งข้อมูลข่าวสาร จึงพบว่าภูมิปัญญาด้านการสื่อสารของมนุษย์สมัยโบราณในหลายแหล่งอารยธรรมมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน เช่น การเคาะเกราะ หรือเคาะไม้เพื่อส่งสัญญาณและแสดงสัญลักษณ์ ฯลฯ แต่ทว่ากลับสื่อความหมายได้จำกัดเพียงไม่กี่รูปแบบ กระทั่งมีการพัฒนาการโดยคิดค้นจนกลายเป็นเครื่องมือดีให้เสียงประเภทกลอง ซึ่งมีประโยชน์ทั้งด้านการสื่อสารรวมไปถึงด้านนันทนาการตามยุคสมัย (Cachon, 2015, p. 11) กระนั้นก็ตาม ข้อจำกัดดังกล่าวยังคงปรากฏชัดว่าผู้ส่งสารไม่สามารถสื่อถ้อยคำและเนื้อความไปยังผู้รับสารได้ทั้งหมด (Pacífico, 1960, p. 77) ต่อมาเมื่อพัฒนาเข้าสู่ยุคสมัยที่ใช้ตัวอักษร รูปแบบการสื่อสารได้เปลี่ยนไปโดยผ่านวัฒนธรรมการเขียน เช่น จดหมาย สารสน์ ฯลฯ แต่ทว่าการติดต่อสื่อสารระยะทางไกลดังที่กล่าวไปทั้ง 2 ประเภทยังมีข้อจำกัดอยู่ในรัศมีวงแคบ อันเป็นสิ่งที่ท้าทายให้แก่เหล่านักประดิษฐ์ได้คิดสร้างเครื่องมือหรือค้นหาวิธีการสื่อสารโดยใช้เสียงพูดคุยในระยะไกล

ด้วยความชาญฉลาดของมนุษยชาติจึงก่อให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือสื่อสารในฐานะวัตถุทางวัฒนธรรม (Material culture) คือ การประดิษฐ์โทรศัพท์ขึ้นมาใช้งานตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 เพื่อวัตถุประสงค์ด้านการติดต่อสื่อสารทางไกล ช่องทางการสื่อสารดังกล่าวค่อนข้างประสบความสำเร็จทั้งรูปแบบและความนิยมที่แพร่หลายไปตามยุคสมัย เนื่องจากโทรศัพท์ตอบสนองต่อการใช้งานที่หลากหลายมากเกินกว่าการสื่อสาร หากแต่ยังมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครองให้เกิดเป็นพลวัตที่นำความเจริญมาสู่สังคมในดินแดนของชาวตะวันตกในช่วงขยายลัทธิจักรวรรดินิยมและการล่าดินแดนเพื่อเป็นอาณานิคม เทคโนโลยีโทรศัพท์จึงได้รับการพัฒนาขึ้น แล้วแพร่กระจายช่วงต้นจากประเทศในแถบทวีปยุโรปซึ่งเป็นดินแดนมาตุภูมิของเจ้าอาณานิคม ก่อนที่จะส่งต่ออิทธิพลการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารด้านโทรศัพท์ไปยังดินแดนอาณานิคมทั้งในทวีปอเมริกา แอฟริกา เอเชีย ฯลฯ ตลอดจนกระทั่งบรรดาประเทศอิสระซึ่งสนใจในเทคโนโลยีโทรศัพท์ กระทั่งเป็นกระแสนิยมการใช้งานโทรศัพท์เกิดขึ้นทั่วทุกภูมิภาคของโลก

โทรศัพท์ที่อาจมีรูปแบบการใช้งานใกล้เคียงกับโทรศัพท์ที่ใช้งานในปัจจุบันมีจุดเริ่มต้นในปลายปี พ.ศ. 2418 โดยชาวสกอตแลนด์ชื่อ มิสเตอร์อเล็กซานเดอร์ เกรแฮม เบลล์ (Mr. Alexander Graham Bell) โดยโทรศัพท์ประเภทที่เขาประดิษฐ์ขึ้นได้นำไปจัดแสดงไว้ ณ นิทรรศการงานประดิษฐ์ประจำเมืองฟิลาเดลเฟีย สหรัฐอเมริกา ผลงานชิ้นดังกล่าวเป็นที่ยอมรับและนำไปใช้สำหรับเป็นต้นแบบในการผลิตโทรศัพท์ต่อมา (“โทรศัพท์เครื่องแรกในไทย สู่เครื่องมือสู่นักล่าอาณานิคม”, 2564) รวมไปถึงการปลูกกระแสความนิยมในการใช้งานโทรศัพท์จากบรรดาประเทศแถบทวีปยุโรปในฐานะเทคโนโลยีที่ทันสมัยในยุคนั้น จึงเป็นความนิยมที่กระจายไปทั่วตะวันตกรวมทั้งถึงดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การสื่อสารผ่านเสียงได้ปฏิวัติการสื่อสารของมนุษยชาติให้มีความสะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น จึงถือว่าโทรศัพท์เป็นเทคโนโลยีที่มีความร่วมสมัยที่สุดในพุทธศตวรรษที่ 25 รากฐานสำคัญของโทรศัพท์พัฒนาขึ้นจากเทคโนโลยีโทรเลข ซึ่งต่อมาภายหลังกิจการโทรศัพท์ได้เริ่มทวีบทบาทมากยิ่งขึ้น กระทั่งสามารถเข้ามาเป็น

ช่องทางการติดต่อสื่อสารหลักทั้งกิจการภาครัฐและเอกชน จากกระแสความตื่นตัวในเทคโนโลยีด้านโทรศัพท์ที่กำลังนิยมมากในบรรดาคนแดนอาณานิคมและบรรดาประเทศเอกราชทั่วโลก รัฐบาลสยามซึ่งมองการณ์ไกลจึงได้นำประเทศเข้าสู่กระแสเท่าทันกับเทคโนโลยีแห่งยุคสมัยนั้นอีกด้วย โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงภายในประเทศด้านการจัดสร้างโครงสร้างพื้นฐาน รัฐบาลได้ลงทุนไปกับการจัดวางระบบโครงข่ายโทรศัพท์ขึ้นพื้นฐานแรกเริ่มบริเวณเขตกรุงเทพฯ ก่อนที่จะเริ่มขยายขอบเขตการให้บริการไปยังพื้นที่ปริมณฑล นอกจากนี้ โทรศัพท์ยังมีบทบาทมากต่อกิจการมหาดไทยส่วนหัวเมือง ส่งผลให้เกิดการติดต่อและกระจายข้อมูลข่าวสารได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว

ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงบริบททางการเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเป็นผลจากการเข้ามาแสวงหาอาณานิคมและผลประโยชน์จากดินแดนแถบนี้จากกลุ่มเจ้าอาณานิคมตะวันตก เป็นปัจจัยเร่งเร้าสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการหลั่งไหลและนำเทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่เพื่อเข้ามาพัฒนาดินแดนอาณานิคม (Booth, 2007, p. 9 - 10) ยังผลให้เกิดความตระหนักแก่ชนชั้นผู้ปกครองสยามต่ออิทธิพลจากเจ้าอาณานิคมด้านเทคโนโลยีการสื่อสารตั้งแต่ช่วงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) และปรากฏเด่นชัดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) (มลชนก สงวนชาติ, 2551) ดังข้อเสนอจากงานศึกษาของอรรถจักร สัตยานุรักษ์ สะท้อนความเปลี่ยนแปลงทางความคิดและความสนใจที่มีต่อวิทยาการจากตะวันตกหลากหลายมิติ เช่น การปกครอง การทหาร เทคโนโลยี การศึกษารวมถึงการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ตามวิถีตะวันตก (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2538, น. 45 - 46)

ขณะเดียวกันการที่รัฐสยามจะสามารถรักษาอธิปไตยได้จนกระทั่งเป็นหนึ่งในรัฐที่มีอิสระทางการปกครองตามหลักดินนัย จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตระหนักรู้และเรียนรู้วิทยาการของชาติตะวันตก ประกอบกับความสำเร็จในการจัดตั้งกิจการโทรศัพท์ของอังกฤษในอินเดีย นับว่าเป็นมูลเหตุสำคัญและมีผลต่อการเป็นต้นแบบให้รัฐบาลสยามได้ศึกษาแนวทางการปฏิบัติในเวลาต่อมา (Mann, 2011) โทรศัพท์ได้กลายเป็นเทคโนโลยีสำคัญที่สร้างผลกระทบต่อการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจสยามอย่างมากต่ออาณานิคมเหล่านั้น เนื่องจากสามารถอำนวยความสะดวกในการติดต่อสื่อสารได้อย่างสะดวก จึงเป็นรากฐานสำคัญอันก่อให้เกิดความมั่นคงและความสงบสุข ขณะที่กำลังดำเนินการรวมศูนย์อำนาจการปกครองจากเจ้านายพื้นเมืองมาสู่รัฐบาลกลางที่กรุงเทพมหานคร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เป็นผู้ปกครองสยามพระองค์แรกที่ต้องเผชิญกับการคุกคามจากตะวันตกอย่างเข้มข้น กระทั่งสร้างความตระหนักให้พระองค์เสด็จประพาสอาณานิคมอังกฤษในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อศึกษาและเรียนรู้รูปแบบการบริหารจัดการรัฐตามระบอบอาณานิคมอังกฤษที่เกิดขึ้นในอาณานิคมชวา อนุทวีปอินเดีย สิงคโปร์ รวมถึงอาณานิคมช่องแคบ ภายหลังจากการเสด็จประพาสอาณานิคมเหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อการดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศให้สอดคล้องไปกับรัฐอาณานิคมสมัยใหม่รอบข้าง ดังข้อสังเกตที่มีต่อพระองค์ในหนังสือพิมพ์อาณานิคม ซึ่งได้รับการบันทึกแล้วเผยแพร่เพื่อเป็นบทระลึกเหตุการณ์สวรรคต ความว่า

“...ใน พ.ศ. 2414 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสชวา และในปลายปีเดียวกันเสด็จประพาสอาณานิคมบริติชราชโดยมีอุปราชแห่งอินเดียให้การต้อนรับ ณ เมืองกัลกัตตา ระหว่างวันที่ 7 - 12 มกราคม พ.ศ. 2415 การบริหารประเทศของรัฐบาลสยามยังคงอยู่ภายใต้ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งเมื่อเสด็จนิวัติประเทศสยามการบริหารราชการจะอยู่ภายใต้พระราชอำนาจโดยตรง กระทั่งนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงและการปฏิรูปการปกครองประเทศ...ระหว่างเดือนพฤษภาคมและมีถุนายน พ.ศ. 2433 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสอาณานิคมช่องแคบ (Straits Settlements) พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี ภายหลังที่เสด็จนิวัติประเทศสยาม ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงโดยการตัดสินใจอันหลากหลาย...” (King Chulalongkorn Reign, 1910, p. 9)

การเดินทางอย่างเป็นทางการของพระมหากษัตริย์สยามพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งเรียกตามชนบ่ว่า “การเสด็จประพาสอาณานิคมอังกฤษ” เกิดขึ้นอยู่หลายวาระเรื่อยมาทุกรัชสมัย ดังนี้ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) พ.ศ. 2414 เสด็จพระราชดำเนินไปยังสิงคโปร์และชวา พ.ศ. 2414 - 2415 เสด็จพระราชดำเนินไปยังฮอนทิวปีอินเดียและพม่า พ.ศ. 2439 และ พ.ศ. 2444 เสด็จพระราชดำเนินไปยังสิงคโปร์และชวา ต่อมารัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) พ.ศ. 2467 เสด็จพระราชดำเนินไปยังสหพันธรัฐมลายูและสิงคโปร์ และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) พ.ศ. 2472 เสด็จพระราชดำเนินไปยังสิงคโปร์ ชวา และบาหลี (สหาย, 2546, คำนำ, 5 - 8)

หนึ่งใน “...การตัดสินใจอันหลากหลาย...” คัดจากช่วงท้ายของข้อความหนังสือพิมพ์ที่นำมาสาธกไว้ข้างต้น เมื่อครั้งรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสอาณานิคมอังกฤษ พระองค์ พระบรมวงศานุวงศ์ และคณะผู้ติดตามเสด็จเหล่านั้นยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับกิจการไปรษณีย์ กิจการโทรเลข รวมไปถึงกิจการโทรศัพท์ ซึ่งรัฐบาลอังกฤษดำเนินการอยู่ในขณะนั้นและค่อนข้างประสบความสำเร็จในการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองภายในดินแดนอาณานิคม สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นบทเรียนสำคัญให้แก่รัฐบาลสยามนำมาปรับใช้กับการบริหารจัดการปกครองรัฐกิจอีกด้วย การเปิดรับองค์ความรู้ตะวันตกของพระองค์ด้านโทรศัพท์เป็นการกระตุ้นให้เกิดการนำเทคโนโลยีโทรศัพท์เข้ามาใช้งานในประเทศ

การวางพระราชโบายในช่วงปฏิรูปการปกครองประเทศอย่างรอบคอบ รัดกุม และเท่าทันเทคโนโลยีแห่งยุคสมัยนั้น ส่งผลต่อการพัฒนาเชิงบวกอันมีส่วนในการผลักดันให้เกิดการกระจายองค์ความรู้ในการใช้งานโทรศัพท์ไปยังหน่วยราชการต่าง ๆ โดยใช้ระยะเวลาในระยะหนึ่งกว่าที่รัฐบาลสยามได้ตัดสินใจเพื่อจัดวางโครงสร้างพื้นฐานด้านกิจการโทรศัพท์ จึงส่งผลให้ประเทศสยามกลายเป็นอีกสถานที่หนึ่งในภูมิภาคเอเชียซึ่งมี “โทรศัพท์” (Telephone) ใช้งานอย่างเป็นทางการในฐานะโครงสร้างพื้นฐานของรัฐที่อำนวยความสะดวกให้แก่ราษฎร

ดังนั้น กิจการโทรศัพท์กลายเป็นกระแสเทคโนโลยีที่ได้รับความนิยมไปทั่วโลก และรัฐบาลหลายประเทศเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของกิจการโทรคมนาคมรูปแบบดังกล่าว ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงคริสต์ศตวรรษที่

19 - 20 โทรศัพท์ได้แพร่กระจายไปทั่วทุกภูมิภาคสำคัญของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในดินแดนอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสโดยรอบประเทศสยาม ประกอบกับการตกอยู่ในสภาวะอันคับขันในการเผชิญระบอบอาณานิคม รัฐบาลสยามจึงเลือกที่จะนำเทคโนโลยีโทรศัพท์เข้ามาประยุกต์ใช้ควบคู่กับดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศ โดยวางรากฐานอย่างค่อยเป็นค่อยไปดังสะท้อนได้จากบันทึกและรายงานของทางราชการ ซึ่งให้ภาพความเข้าใจในเกี่ยวกับการทดลองวางเครือข่ายเพื่อใช้งานโทรศัพท์ของประเทศสยามท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีและมีมติสังคมสยามที่อภิวัดนสู่ความเป็นสมัยใหม่ อันสอดคล้องกับการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารที่มีความซับซ้อนมากขึ้นอีกด้วย

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการให้บริการด้านกิจการโทรศัพท์ภายในประเทศสยาม
- 2.2 เพื่อนำเสนอข้อมูลเอกสารทางราชการของรัฐบาลสยามที่มีต่อกิจการโทรศัพท์ในประเทศสยามระหว่าง พ.ศ. 2430 - 2475

3. วิธีการศึกษา

3.1 แนวคิดและวิธีวิทยา

แนวคิดสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนา (Development concept) สัมพันธ์กับการเปลี่ยนโลกทัศน์อันเป็นผลสืบเนื่องจากการเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม ส่งผลโดยตรงต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากการผลิตขั้นพื้นฐานสู่การแปรรูปผลผลิตในเชิงอุตสาหกรรม ทั้งนี้กระบวนการในระบบอุตสาหกรรมเติบโตขึ้นได้เนื่องจากสัมพันธ์กับการเติบโตขึ้นของเมือง ซึ่งยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม รวมไปถึงรูปแบบความสัมพันธ์ของสังคมสมัยใหม่ที่ได้รับผลโดยตรงจากการพัฒนา (สนธยา พลศรี, 2557 อ้างถึงใน บงกชมาศ เอกเอี่ยม, 2564, น. 163) บทความนี้จึงได้นำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้กับประเด็นศึกษาในบทความ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาเทคโนโลยีโทรคมนาคมในส่วนของกิจการโทรศัพท์ของประเทศสยาม ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามบริบทสังคมโลกที่ได้รับการพัฒนาเชิงอุตสาหกรรม ส่งผลให้เกิดการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองภายในประเทศอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีโทรศัพท์อันเป็นสิ่งบ่งชี้หนึ่งในกระแสการพัฒนาประเทศ

ความสำคัญของแนวคิดการพัฒนา คือ สิ่งที่ได้รับการหล่อหลอมขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 เป็นต้นมา โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีที่มีส่วนช่วยให้ชาวตะวันตกสามารถครอบครองดินแดน

อาณานิคม รวมทั้งสามารถผลิตและกระจายสินค้าไปทั่วภูมิภาค ลักษณะดังกล่าวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของรัฐอย่างชัดเจน จาก “รัฐจารีต” ที่มีความเป็นพื้นเมืองให้สามารถพัฒนาเข้าสู่การเป็น “รัฐสมัยใหม่” ตามมาตรฐานอาณานิคม และเป็นกรอบคิดสำคัญที่สามารถนำไปพิจารณาเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะกรณีของกิจการโทรศัพท์ของรัฐบาลสยาม ซึ่งได้รับอิทธิพลการพัฒนาดังกล่าวมาจากดินแดนอาณานิคมรอบข้าง และมีส่วนช่วยในการยกระดับการติดต่อสื่อสารภายในประเทศให้มีความทันสมัยทัดเทียมกับนานาชาติอารยประเทศ

บทความนี้เป็นการวิจัยจากเอกสาร (Documentary research) การวิจัยเชิงอธิบาย (Explanatory research) โดยใช้การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากหลักฐานชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ โดยผ่านวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ (Historical methodology) โดยมีลำดับขั้นตอนการศึกษา ดังต่อไปนี้

3.1.1 ภาคทฤษฎี (Theoretical process) มีลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) กำหนดประเด็นปัญหา
- 2) ทบทวนทฤษฎี แนวคิด และงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง
- 3) กำหนดวัตถุประสงค์
- 4) ตั้งสมมติฐาน และกำหนดตัวแปร
- 5) ออกแบบการวิจัย

3.1.2 ภาคปฏิบัติ (Practical process) มีลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 1) สร้างเครื่องมือ และตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ
- 2) เก็บรวบรวมข้อมูล
- 3) วิเคราะห์ข้อมูล
- 4) แปรผล และสรุปผลการวิจัย
- 5) เขียนรายงานวิจัย

3.2 ขอบเขตการศึกษา

3.2.1 ขอบเขตเชิงเวลา (Time) ศึกษาในห้วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2430 - 2475 ความสำคัญของกิจการโทรศัพท์เริ่มดำเนินการโดยรัฐบาลสยามอย่างเป็นทางการตั้งแต่ พ.ศ. 2430 ดังปรากฏตามหลักฐานชั้นปฐมภูมิของหน่วยราชการ เช่น ราชกิจจานุเบกษา จดหมายเหตุ ฯลฯ และเอกสารร่วมสมัย เช่น หนังสือพิมพ์ในเครือข่ายอาณานิคมอังกฤษ เป็นต้น จึงเป็นปีเริ่มต้นสำหรับการศึกษา ประกอบกับเป็นช่วงที่คาบเกี่ยวในการเริ่มดำเนินนโยบายปฏิรูปและพัฒนาประเทศไทย และบริบทของภูมิภาคที่เร่งเร้าให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากการขยายอิทธิพลของเจ้าอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศส จึงส่งผลให้ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญต่อการดำเนินกิจการโทรศัพท์ของรัฐบาลสยาม สิ้นสุดการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2475

อันเนื่องมาจากเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรัฐบาลภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เปลี่ยนเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข จึงเป็นปีสิ้นสุดขอบเขตการศึกษา

3.2.2 ขอบเขตเชิงพื้นที่ (Space) ศึกษาพัฒนาการกิจการโทรศัพท์ที่ดำเนินกิจการภายในราชอาณาจักรสยาม โดยครอบคลุมขอบเขตการบริหารรัฐกิจโดยรัฐบาลสยาม ทั้งนี้การจัดลำดับความสำคัญของพื้นที่การศึกษาอาจขึ้นอยู่กับหลักฐานชั้นปฐมภูมิและเอกสารแวดล้อมส่วนใหญ่ที่หยิบยกมาประกอบการวิจัย ซึ่งส่วนใหญ่พบว่า ริเริ่มกิจการในกรุงเทพมหานครก่อนที่จะขยายออกไปยังเมืองรอบข้าง

3.2.3 ข้อตกลงร่วมกันเบื้องต้น บทความฉบับนี้นับการขึ้นศักราชใหม่ตามระบบสุริยปฏิทินและสากลนิยมที่ถือว่าวันที่ 1 มกราคมของทุกปีเป็นวันแรกของรอบศักราชใหม่ (นับแบบใหม่) ซึ่งในเอกสารชั้นปฐมภูมิที่ได้ใช้งานปรากฏว่าศักราชเหลื่อมกันเนื่องจากเป็นระบบเดิมหรือนับแบบเก่า กล่าวคือ 1 เมษายนของทุกปีเป็นวันแรกของรอบศักราชใหม่ (นับแบบเก่า) ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงได้ปรับรอบศักราชในเอกสารชั้นปฐมภูมิให้ตรงกับระบบปัจจุบัน (นับแบบใหม่) โดยใช้ พ.ศ.

4. การทบทวนวรรณกรรม

การสำรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่สัมพันธ์กับประเด็นศึกษาของบทความ สามารถจำแนกกลุ่มงานศึกษาวิจัยออกเป็น 2 กลุ่ม เกี่ยวข้องในด้าน 1) เอกสารเชิงบริบทและความเปลี่ยนแปลงของสังคมสยาม และ 2) เอกสารเชิงข้อมูลและประเด็นศึกษาด้านโทรศัพท์ในสังคมสยาม โดยจากการปริทัศน์เอกสารสำคัญมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เมื่อกล่าวถึงการเผชิญกับอิทธิพลจากเจ้าอาณานิคมโดยส่วนใหญ่ข้อเสนอมักศึกษาในช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เป็นสำคัญ เช่น งานศึกษาในประเด็นความขัดแย้งคนในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสของ จริยาวรรณ อาภรณ์รัตน์ (2525) ประเด็นการจัดการเรียนภาษาอังกฤษอันเกิดจากอิทธิพลของระบอบอาณานิคมของ อาวุธ ชีระเอก (2557) แต่ทว่า ข้อเสนอของ มลชนก สงวนชาติ (2551) กล่าวถึงการปะทะกับอิทธิพลจากเจ้าอาณานิคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ว่าเป็นช่วงที่ชนชั้นนำสยามเริ่มตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองที่จะเกิดขึ้น จึงปรับตัวเข้าสู่สมัยใหม่ใน 3 ระยะ โดยในช่วงแรกเป็นช่วงให้ความสนใจ สร้างความคุ้นเคย และการศึกษาวิทยาการจากตะวันตกเบื้องต้น ช่วงที่สองเป็นช่วงเลือกเฟ้นและเลือกสรรวิทยาการที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาประเทศสยาม และช่วงที่สามเป็นการศึกษาและฝึกปฏิบัติในวิทยาการด้านนั้น ๆ

งานศึกษาของ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2538) กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของประเทศสยามและผู้นำสยามที่เผชิญกับกระแสสังคมโลกในสมัยรัชกาลที่ 4 อันเป็นผลจากการตระหนักถึงอิทธิพลของ

มหาอำนาจตะวันตกและการยอมรับในเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สร้างคุณูปการต่อการพัฒนารัฐสมัยใหม่ ดังจะเห็นได้ว่า ผู้ปกครองสยามให้ความสนใจอย่างยิ่งแก่วิทยาการและองค์ความรู้แบบตะวันตก ซึ่งได้รับการนำมาปรับใช้ในการพัฒนาประเทศสยาม โดยจุดประสงค์หลักคือมุ่งเน้นการสร้างเสถียรภาพด้านการเมืองการปกครอง ดังจะเห็นได้จากการนำเทคโนโลยีจากตะวันตกเข้ามาในประเทศสยามล้วนสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ดังกล่าว เป็นเบื้องต้นซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ พิรทิพย์ สุคันธเมศวร์ (2549) เรื่อง “การปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่นำไปสู่การสร้างชาติ” และงานศึกษาของ เกรียงไกร ทองจิตติ (2560) เรื่อง “การปฏิรูปสู่รัฐสยามสมัยใหม่ผ่านพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” ที่สะท้อนถึงผลกระทบที่รัฐสยามได้รับการเผชิญกับระบอบอาณานิคม จึงก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ เพื่อปรับตัวให้เข้ากับบริบทของสมัยอาณานิคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เนื่องจากบริบทภูมิภาคที่เปลี่ยนแปลงไปสู่บรรยากาศของการล่าอาณานิคมจากอังกฤษและฝรั่งเศส ส่งผลให้สยามต้องแสวงหาแนวทางการรับมือหลากหลายรูปแบบ ดังงานศึกษาของ ศักดิ์ทิพย์ เชาวน์ลักษณ์สกุล และสุภัทรา อำนวยสวัสดิ์ (2560) สะท้อนให้เห็นถึงการเผชิญหน้ากับอิทธิพลจากเจ้าอาณานิคมตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ซึ่งสร้างผลกระทบเชิงเศรษฐกิจจากกระแสทุนนิยม การปรับยุทธศาสตร์การทูตและความสัมพันธ์กับมหาอำนาจตะวันตก และการปรับเปลี่ยนวิถีการจัดการกับประเทศราชและรัฐสยามแบบจารีต โดยต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบเป็นรัฐสมัยใหม่ให้สอดคล้องกับมาตรฐานรัฐอาณานิคม นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่ารัฐสยามเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ภายใต้บรรยากาศการล่าอาณานิคมอันส่งผลต่อการศึกษาวิธีการ เรียนรู้ และปรับใช้เทคนิคต่าง ๆ ที่จะช่วยรักษาเสถียรภาพและสวัสดิภาพของสยาม

นอกจากนี้ รายละเอียดเกี่ยวกับโทรศัพท์ปรากฏในงานศึกษาชิ้นสำคัญ เช่น สารานุกรมโทรคมนาคมไทย (เกียรติศักดิ์ ศรีพิมานวัฒน์, 2552) เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการโทรศัพท์ซึ่งรวบรวมพัฒนาการของโทรคมนาคมและกิจการโทรศัพท์ในระดับโลกและภายในประเทศไทย มีความสำคัญในด้านการให้รายละเอียดด้านการปรับเปลี่ยนรูปแบบโทรศัพท์ ซึ่งจัดลำดับเรื่องราวในแต่ละช่วงสมัยที่โทรศัพท์มีการพัฒนาด้านต่าง ๆ เช่นเดียวกับหนังสือขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย (2522) ซึ่งมีข้อจำกัดด้านการศึกษาเกี่ยวกับมิติเชิงสังคมและเศรษฐกิจ เฉกเช่นเดียวกับงานศึกษาด้านกิจการโทรศัพท์ในประเทศไทยส่วนใหญ่ เนื่องจากการข้อจำกัดด้านเอกสารหลักฐานชั้นปฐมภูมิที่นำมาประกอบการศึกษาที่ไม่ได้ให้รายละเอียด ข้อมูล หรือบันทึกเหตุการณ์ของสังคมไทยไว้ ข้อจำกัดดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการศึกษาและงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านกิจการโทรศัพท์

งานศึกษาชิ้นสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์เป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ คือ ประวัติศาสตร์และการสื่อสารมวลชนของ ปิยนาล บุนนาค (2518) เรื่อง “การวางรากฐานการคมนาคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” กล่าถึงภาพรวมของการคมนาคมและพัฒนาการการติดต่อสื่อสารในสังคมไทยในอดีตทุกรูปแบบตั้งแต่ การเดินทางติดต่อ การใช้สัตว์พาหนะ การขนส่งมวลชน การใช้เทคโนโลยีรับ - ส่งข่าวสาร เช่น ไปรษณีย์ โทรเลข รวมไปถึงกิจการโทรศัพท์ โดยลำดับเนื้อหา ดังนี้ คือ

1) วิวัฒนาการโทรศัพท์ 2) อัตราค่าเช่าโทรศัพท์ 3) การสร้างและรักษาโทรศัพท์หัวเมือง รูปแบบการศึกษานี้ เน้นการประมวลชุดเอกสารและข้อมูลชั้นปฐมภูมิเพื่อลำดับเรื่องของการคมนาคม ซึ่งผู้วิจัยเล็งเห็นการศึกษา ต่อยอดโดยสามารถใช้เป็นต้นแบบในการออกแบบวิจัยด้านพัฒนากิจการโทรศัพท์ในประเทศไทย เนื่องจาก ใช้กระบวนการศึกษาเดียวกัน กล่าวคือ เน้นการวิจัยเชิงเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ และวิธีวิทยา ทางประวัติศาสตร์ในการลำดับเรื่อง

กระนั้นก็ตาม ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงข้อจำกัดทางด้านหลักฐานการศึกษาดังที่งานศึกษาก่อนหน้าเหล่านั้น ประสบมาก่อน จึงได้ออกแบบงานศึกษาวิจัยนี้ให้สอดคล้องกับหลักฐานชั้นปฐมภูมิเป็นเบื้องต้น โดยออกแบบ งานวิจัยที่มุ่งเน้นการนำเสนอข้อมูลเชิงรายละเอียดและกรณีศึกษาที่น่าสนใจ อันเป็นผลจากการศึกษา ค้นคว้าเอกสารประกอบงานวิจัยในประเด็นนี้ ฉะนั้น บทความนี้จึงจัดวางรูปแบบเพื่อพยายามนำเสนอหลากหลายมิติให้เห็นถึงพลวัตของกิจการโทรคมนาคมอื่นที่อยู่ร่วมสมัยกับกิจการโทรศัพท์ เพื่อมุ่งเสนอให้เห็นถึง พัฒนาการโทรศัพท์ที่ชัดเจนขึ้นและสะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงการใช้งานเทคโนโลยีแห่งยุคสมัยในช่วง พุทธศตวรรษที่ 25

5. ผลการศึกษา

จากการสำรวจหลักฐานประเภทเอกสารร่วมเหตุการณ์ (หลักฐานชั้นปฐมภูมิ) และเอกสารประกอบการ ศึกษา (หลักฐานชั้นทุติยภูมิ) เมื่อเข้าสู่กระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลและเรียบเรียงเนื้อหาสาระ ผู้วิจัยได้จัดแบ่งโครงเรื่องบทความได้เป็น 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ช่วงริเริ่มกิจการโทรศัพท์สยาม 2) ช่วงการเติบโต และขยายกิจการโทรศัพท์สยาม และ 3) ช่วงกระจายกิจการโทรศัพท์สยามทั่วราชอาณาจักร โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

5.1 ช่วงริเริ่มกิจการโทรศัพท์สยาม

กิจการโทรศัพท์ถือเป็นหนึ่งในพัฒนาการด้านเทคโนโลยีและสะท้อนถึงองค์ความรู้ของชาวตะวันตก ที่แผ่ขยายมายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 อันเป็นผลสืบเนื่องจากการแสวงหาดินแดนอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลาดังกล่าว ล้วนแต่ได้รับแรงขับเคลื่อนและแรงผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลง จาก 2 มหาอำนาจ ได้แก่ เจ้าอาณานิคมอังกฤษและเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส ซึ่งทั้งสองมหาอำนาจเป็นตัวแปร สำคัญสำหรับประเทศไทยท่ามกลางสถานการณ์ทางการเมืองที่ผกผันจึงเฝ้าระวังและจับความเคลื่อนไหว มหาอำนาจทั้ง 2 อย่างใกล้ชิด อันเนื่องมาจากประเทศไทยอยู่ท่ามกลางและขนานด้วยอิทธิพลจากระบอบ อาณานิคม ยังผลให้เกิดความหวั่นเกรงแก่รัฐบาลสยามในการรักษาเสถียรภาพและดำรงรักษาอธิปไตย ของประเทศอย่างหนักแน่น

ในช่วงเวลาดังกล่าวที่บรรดารัฐจารีตรอบ ๆ ประเทศสยามได้รับผลกระทบจากการล่าอาณานิคม (Colonization) การที่ชาวตะวันตกเข้ามาปกครองรัฐจารีตพื้นเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดด โดยเฉพาะการพัฒนาในรูปแบบ “รัฐจารีต” ให้กลายเป็น “รัฐอาณานิคมสมัยใหม่” โดยมีปัจจัยสำคัญมาจากการเร่งรัดพัฒนาเมืองอาณานิคมให้มีมาตรฐานตามโลกทัศน์ตะวันตก บรรดาเจ้าอาณานิคมต่างเปลี่ยนแปลงและจัดวางโครงสร้างเมือง สังคม เศรษฐกิจ รวมไปถึงการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่จากตะวันตกเข้ามาสู่รัฐอาณานิคม เพื่อประโยชน์ทางด้านการบริหารจัดการทรัพยากรและอำนวยความสะดวกแก่บริหารราชการแผ่นดิน อีกทั้ง การวางโครงสร้างพื้นฐานเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนให้มีสิทธิรับบริการสาธารณสุขไปรษณีย์อย่างทั่วถึงล้วนเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายและกระจายไปทั่วดินแดนอาณานิคม แนวคิดดังกล่าวจึงส่งผลให้เกิดการให้ความสำคัญแก่ประชาชนในฐานะทรัพยากรรูปแบบหนึ่ง ยังผลให้เกิดการพัฒนาที่ก้าวกระโดดทางด้านสังคมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในดินแดนอาณานิคม (Booth, 2007, p. 81)

การวางโครงข่ายโทรศัพท์เริ่มแพร่หลายในดินแดนสำคัญ โดยเฉพาะจักรวรรดิอินเดียของอังกฤษ (British India) ซึ่งกิจการดังกล่าวมีมูลเหตุเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการเมืองการปกครองเป็นหลัก กระทั่งภายหลังจึงขยายขอบเขตครอบคลุมไปยังวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจและสังคม จากการวางรากฐานโทรศัพท์ได้ขยายขอบข่ายไปยังอาณานิคมในแหลมมลายูและพม่าอีกด้วย ความนิยมใช้งานโทรศัพท์ปรากฏชัดเจนอย่างเป็นรูปธรรม ดังตัวอย่างการเปิดให้บริการโทรศัพท์แก่สาธารณชนในอาณานิคมพม่าใน พ.ศ. 2427 ภายในเมืองย่างกุ้งมีจำนวนคู่สายโทรศัพท์กว่า 1,300 ราย และต่อมาภายหลังใน พ.ศ. 2480 สามารถให้บริการโทรศัพท์ระหว่างเมืองเชื่อมโยงกว่า 50 เมือง (The Myanmar Times, 2014) อนึ่ง ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอาณานิคมรอบข้างประเทศสยามสร้างความตระหนักให้แก่รัฐบาลสยามและชนชั้นปกครองสยามอย่างยิ่งจากการเฝ้าสังเกตและติดตามความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นภายในอาณานิคม ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และนำแบบอย่างการพัฒนาโดยเฉพาะจากอาณานิคมของอังกฤษมาปรับใช้สำหรับเป็น “ต้นแบบ” ในการพัฒนาประเทศสยามในโอกาสต่อมา

กระนั้นก็ตาม รัฐบาลสยามมิได้ละเลยหรือให้ความสนใจในเทคโนโลยีโทรศัพท์ล่าช้าไปกว่าเจ้าอาณานิคมทั้งหลาย ผู้วิจัยพบว่าผู้ปกครองประเทศสยามให้ความสนใจและติดตามความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีการสื่อสารอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งถือได้ว่าอยู่ท่ามกลางกระแสด้านเทคโนโลยีโทรศัพท์ ดังสะท้อนได้จากจดหมายเหตุสยามสมัย กล่าวถึงที่ปรึกษาราชการในพระองค์ชาวอังกฤษได้นำโทรศัพท์มาทดลองใช้ทุลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน พ.ศ. 2424 นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์สยามที่มีการใช้โทรศัพท์ ความตอนหนึ่งว่า ดังนี้

“...มิสเตอร์อาลาบาสเตอร์ เป็นธุระเซอร์เวและสอนพวกข้าราชการให้เรียนวิชาสายโทรเลขสายเตลิโฟน ได้รู้ข่าวทางไกลแต่ทุกพิภพด้วย อาศัยตาหูของที่สายโทรเลขเขียนมาและได้ข่าวแต่ไกลอาศัยหู ได้ยินคำที่เขาพูดมาตามสายเตลิโฟนด้วย...” (องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย, 2522, น. 1)

การวางระบบโทรศัพท์ในประเทศไทยกำเนิดขึ้น ณ กรุงเทพมหานคร เฉกเช่นเดียวกับวางจัดสร้างโครงสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานของประเทศอื่น ๆ ที่ริเริ่มและทดลองจัดตั้งกิจการในพื้นที่เมืองหลวงของประเทศก่อนที่จะขยายโครงข่ายออกไปยังส่วนหัวเมือง เช่นเดียวกับเส้นทางเดินสายโทรคมนาคมของประเทศไทยติดตั้งครั้งแรกระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองปากน้ำสมุทรปราการ เส้นทางดังกล่าวถือว่าเป็นเส้นทางโทรศัพท์สายแรกในประเทศไทยโดยอาศัยใช้งานร่วมกับสายโทรเลขที่กระทรวงกลาโหมสร้างขึ้นเพื่อรายงานเกี่ยวกับช่วงเวลาที่แตกต่างกัน (ปิยนาค บุนนาค, 2518, น. 191) อีกทั้งอยู่ภายใต้การดูแลของหน่วยงานด้านมหาดไทย ฉะนั้น เริ่มแรกของกิจการโทรศัพท์สยามจึงเป็นการใช้งานควบคู่กับกิจการโทรเลขโดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อรับรายงานเกี่ยวกับการเดินเรือขาเข้าและขาออกจากปากแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งถือว่าเป็นหนึ่งในด้านความปลอดภัยของรัฐเป็นเบื้องต้น รวมไปถึงการใช้งานเชิงเศรษฐกิจที่รัฐบาลสยามเล็งเห็นว่าโทรศัพท์จะกลายเป็นเทคโนโลยีการสื่อสารด้วยเสียงที่ทันสมัยและจะได้รับความนิยมมากขึ้นตามลำดับ เนื่องจากอรรถประโยชน์สำคัญด้านการใช้เวลาสื่อสารเพียงน้อยนิดเอื้อต่อการตัดสินใจอันเป็นคุณสมบัติเด่นที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการบริหารจัดการท่าเทียบเรือบริเวณปากอ่าวสยาม ผลจากการทดลองใช้งานโทรศัพท์ในเส้นทางสายดังกล่าวได้รับผลตอบรับเป็นอย่างดี

กิจการโทรศัพท์เริ่มขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย พ.ศ. 2430 อธิบดีกรมไปรษณีย์โทรเลขค่อนข้างประสบปัญหาในการประชาสัมพันธ์แก่ผู้ที่สนใจจะใช้โทรศัพท์ (Siam News, 1890, p. 325) เนื่องจากรัฐบาลพร้อมที่จะลงทุนในการวางสายโทรศัพท์ต่อเมื่อมีจำนวนผู้ใช้งานในกรุงเทพฯ ถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นจำนวน 30 ราย ซึ่งต้องใช้เวลาในการประชาสัมพันธ์ให้แก่บรรดาภาคธุรกิจและภาคเอกชนที่มีความสนใจจะติดต่อลงชื่อขอใช้งานโทรศัพท์ ซึ่งรูปแบบของเครื่องโทรศัพท์รุ่นแรกก็นำมาใช้งานในประเทศไทยสั่งซื้อมาจากห้างไคเซอร์สมิท กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี เป็นโทรศัพท์ระบบแมกนีโต (Magneto telephone) ลักษณะตัวเครื่องมีแกนหมุนอยู่ด้านข้าง หากต้องการโทรออกจะต้องหมุนเพื่อสร้างสัญญาณกระดิ่งแจ้งไปยังเจ้าหน้าที่ชุมสายโทรศัพท์ เจ้าหน้าที่ชุมสายจะเชื่อมต่อสัญญาณไปยังโทรศัพท์ปลายทางให้ จะสังเกตได้ว่าพัฒนาการโทรศัพท์ในช่วงแรกล้วนแต่ดำเนินการด้วยระบบมือแทบทั้งสิ้น (เกียรติศักดิ์ ศรีพิมานวัฒน์, 2552, น. 71) ซึ่งโทรศัพท์รุ่นแรกเหล่านี้ที่รัฐบาลสยามซื้อเข้ามาใช้งานและเปิดให้มีการเช่าใช้โทรศัพท์มีจำนวนเพียง 61 เครื่อง เท่านั้น ลักษณะสายโทรศัพท์เป็นสายอากาศมีความยาวประมาณ 86 กิโลเมตร (ปิยนาค บุนนาค, 2518, น. 191)

ประกอบกับกระแสความเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัยที่ต้องการความสะดวกและความรวดเร็วในการติดต่อสื่อสาร ส่งผลให้รัฐบาลสามารถรวบรวมรายชื่อผู้รับบริการโทรศัพท์กลุ่มแรกได้สำเร็จและเปิดให้สาธารณชนได้ทดลองใช้งาน นอกจากนี้ ความเปลี่ยนแปลงด้านการวางรากฐานโทรศัพท์ที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยยังได้รับความสนใจอย่างยิ่งจากเจ้าอาณานิคมอังกฤษ ดังปรากฏตามหลักฐานร่วมสมัยประเภทหนังสือพิมพ์ทั้งในสยามและอาณานิคมในแหลมมลายูที่เขียนข่าวการตัดสินใจเริ่มให้บริการโทรศัพท์ เช่น หนังสือพิมพ์ในสยาม “The Bangkok Times” และหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ของสิงคโปร์ “The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser” เป็นต้น

ในช่วงแรกเริ่มรัฐบาลสยามในฐานะผู้ให้บริการโทรศัพท์จึงได้กำหนดอัตราค่าบริการแบบเหมาจ่ายเป็นสัญญารายปี เพื่อเป็นข้อผูกมัดกับผู้แสดงความจำนงจะติดตั้งโทรศัพท์และรับประกันความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นหากมีการยกเลิกใช้งานแบบกะทันหัน โดยกำหนดเรียกเก็บค่าบริการเป็นรายเดือน กำหนดเก็บ 12 บาท ต่อมาเมื่อเกิดความนิยมในการใช้โทรศัพท์แพร่หลายมากขึ้น รัฐบาลสยามได้ปรับการเรียกเก็บค่าบริการลดลงเหลือเดือนละ 10 บาท เนื่องจากมีสัดส่วนของผู้ที่แสดงความจำนงใช้งานโทรศัพท์เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับเมื่อพิจารณาแล้วว่าการเก็บค่าบริการในอัตราที่สูงย่อมส่งผลต่อการเติบโตของกิจการโทรศัพท์ที่อาจจะกระทบต่อตัวของกลุ่มผู้ใช้งานและอาจส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศที่ล่าช้าได้

หนังสือพิมพ์บางกอกไทม์รายงานว่าใน พ.ศ. 2433 แทบทุกธุรกิจแต่ละร้านค้าล้วนแต่มีโทรศัพท์ที่ใช้งานทั้งสิ้น คาดการณ์ว่า ความนิยมในการใช้โทรศัพท์จะเพิ่มขึ้นมากอีกหลายเท่า พร้อมกันนั้น นโยบายของกรมไปรษณีย์โทรเลขยังตั้งเป้าหมายว่าจะขยายเครือข่ายบริการโทรศัพท์ไปยังปริมณฑล เช่น เมืองสมุทรปราการ เมืองนครปฐม ฯลฯ (Siam News, 1890, p. 325) ซึ่งกิจการของรัฐบาลส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ที่แท้จริงเพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกและให้บริการแก่สาธารณชนได้ใช้งานอย่างทั่วถึง การแสวงหาผลกำไรจากกิจการของภาครัฐจึงเป็นเหตุผลในส่วนรองลงมาเพียงเพื่อประคับประคองกิจการของรัฐให้สามารถดำเนินกิจการให้ราษฎรใช้บริการต่อไปได้ ดังนั้น เมื่อมีจำนวนราษฎรที่เข้าถึงโทรศัพท์มากขึ้นเพียงใด ย่อมสะท้อนถึงความสำเร็จและการพัฒนาประเทศที่สามารถขับเคลื่อนไปได้เพียงนั้น ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาการโดยภาพรวมของประเทศและศักยภาพของรัฐบาลสยามในการทำหน้าที่ผู้ปกครองราษฎรในประเทศให้เป็นที่ประจักษ์แก่เจ้าอาณานิคม

กิจการโทรศัพท์เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายดังสะท้อนได้จากความในจดหมายของเจ้ากรมไปรษณีย์ที่เขียนไปถึงพระยาเสถียรธำปณกิตย์ ปลัดทูลฉลองกระทรวงโยธาธิการ ลงวันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2441 มีสารัตถะกล่าวถึงความนิยมในการใช้งานโทรศัพท์ของบรรดาประเทศตะวันตกที่แพร่หลาย ประกอบกับสามารถเรียกเก็บผลประโยชน์จากกิจการโทรศัพท์ได้มากขึ้นตามลำดับ ในช่วงดังกล่าวนี้ สภาพของเครื่องโทรศัพท์ชุดแรกชำรุดเสียหายไปกว่า 3 ส่วน คงเหลือสำหรับใช้งานได้เกือบปกติเพียง 1 ส่วน เท่านั้น ใน พ.ศ. 2441 พระยาเทเวศวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะสั่งซื้อโทรศัพท์เข้ามาทดแทนโดยใช้งบประมาณส่วนของกรมไปรษณีย์โทรเลข เป็นโทรศัพท์แบบมีหม้อแบตเตอรี่ 4 หม้อ จำนวน 500 เครื่อง ทั้งนี้ โทรศัพท์รุ่นแรกเหล่านี้ใช้งานมาจนถึง พ.ศ. 2449 เนื่องจากมีความขัดข้องอย่างต่อเนื่องและยากเกินกว่าที่จะซ่อมบำรุง (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เลขที่เอกสาร ร.5 ยธ 3.3/12, 2436-2441 อ้างถึงใน ปิยนาท บุนนาค, 2518, น. 191-192) เพื่อรองรับจำนวนผู้ใช้บริการที่มีจำนวนมากขึ้นและพื้นที่ให้บริการที่กำลังขยายตัวเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

งานศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิกระทรวงโยธาธิการของ ปิยนาท บุนนาค ระบุว่าในช่วง พ.ศ. 2449 สามารถเก็บค่าเช่าโทรศัพท์ได้ 54,000 บาท หักค่าใช้จ่ายแล้วคงเหลือเป็นกำไร 34,000 บาท ขณะเดียวกัน รัฐบาลสยามเริ่มพัฒนาสาธารณูปโภคอย่างหลากหลาย เริ่มมีการเดินสายไฟฟ้าและสายเดินรถรางพาดผ่านไปตามท้องถนนสายหลัก รวมไปถึงการเดินสายโทรศัพท์พาดผ่านร่วมกันโดยอาศัยเสาไฟต้นเดียวกัน ดังกล่าว

ส่งผลต่อประสิทธิภาพและการใช้งานโทรศัพท์จนกลายเป็นปัญหาการใช้งานโทรศัพท์ที่ยากเกินจะแก้ไขได้ คือ สัญญาณโทรศัพท์ถูกรบกวนจึงพูดโทรศัพท์ไม่ค่อยสะดวก เนื่องจากกระแสของสายไฟฟ้าแรงกว่ากระแสของสายโทรศัพท์ ส่งผลกระทบต่อจำนวนผู้ใช้งานโทรศัพท์ที่ลดลงในช่วงหนึ่งด้วย ดังความในจดหมายของ พระยาสุโขมนัณยนิต (เจ้าพระยายมราช) เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ความว่า

“...ผู้เช่าเพียง 300 คนนั้นเป็นจำนวนค่อนข้างน้อยอยู่เพราะการใช้โทรศัพท์ยังไม่สะดวกดี เป็นที่นิยมของคนทั้งปวง แลถึงว่าได้เงินมากอยู่ก็ดี แต่ถ้าหากไม่คิดเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เป็นที่น่าพอใจของผู้เช่า ๆ มีความเบื่อหน่ายมากขึ้นแล้วก็มีแต่จะเลิกถอนลดน้อยไปทุกที เกรงด้วยเกล้าฯ ว่าผลประโยชน์ที่ได้ในการใช้โทรศัพท์จะไม่ทวียิ่งขึ้นต่อไปภายหน้า ทั้งเครื่องเก่าที่มีอยู่นั้นก็สึกหรออีกไม่ช้าก็จะต้องเปลี่ยนใหม่เป็นอันมาก ถ้าได้เปลี่ยนใช้เครื่องอย่างใหม่ และเป็นที่เชื่อถือใช้ได้ดีแล้ว คงจะมีคนรับเช่ามากขึ้น...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เลขที่เอกสาร ร.5 ยช 3.1/63, 2449-2451 อ้างถึงใน ปิยนาด บุนนาค, 2518, น. 192)

ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างจากการสืบค้นเอกสารชั้นปฐมภูมิบางส่วนเกี่ยวกับการเปิดสำนักงานโทรศัพท์ส่วนหัวเมือง เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงกระแสความนิยมในการใช้งานโทรศัพท์ในฐานะเทคโนโลยีที่ทันสมัย ซึ่งเริ่มขยายขอบข่ายไปยังภาคส่วนต่าง ๆ ของประเทศในเวลานั้น อนึ่งดังข้อสังเกตไว้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นมณฑลที่มีความสำคัญและเป็นมณฑลจุดยุทธศาสตร์ที่สามารถแผ่ระว่างอิทธิพลอำนาจของเจ้าอาณานิคมตะวันตก เช่น มณฑลอุดรเปิดสำนักงานโทรศัพท์ที่เมืองหนองหานอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2443 (แจ้งความกระทรวงโยธาธิการ, 2443, น. 310) และข้าหลวงมณฑลนครราชสีมาได้สร้างโทรเลขที่เมืองปัตตานีและเปิดสำนักงานอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 ขณะเดียวกันก็ได้ขยายโครงข่ายโทรศัพท์ไปที่เมืองสายบุรีเปิดสำนักงานอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2443 (แจ้งความกระทรวงโยธาธิการ, 2443, น. 371) เป็นต้น

การพัฒนากิจการโทรศัพท์ของรัฐบาลสยามยังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการทั้งทางด้านเทคนิคและวิทยาการที่ยังขาดแคลนในหมู่เจ้าพนักงานชาวสยาม ประกอบกับการพัฒนาเครื่องโทรศัพท์รุ่นใหม่ ๆ ที่ผลิตออกมามีความน่าสนใจ กระทรวงโยธาธิการได้วางแผนจัดสรรงบประมาณประจำปี พ.ศ. 2450 จัดซื้อโทรศัพท์แบบชุดควบคุมการจ่ายไฟจากศูนย์กลาง (Central battery) ตามคำแนะนำของมิสเตอร์ไวดอร์ (Mr. Wider) และมิสเตอร์กิตตินส์ (Mr. Gittins) วิศวกรไฟฟ้าชาวเยอรมันสังกัดกรมไปรษณีย์โทรเลข (ปิยนาด บุนนาค, 2518, น. 193) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นพร้อมกับการปรับเปลี่ยนในการดำเนินการด้านโทรศัพท์ของรัฐบาลสยามอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ รัฐบาลจึงตระหนักได้ถึงข้อจำกัดและบังเกิดความปรารถนาดีต่อการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง โดยความมุ่งมั่นเพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดนานัปการในการพัฒนาโทรศัพท์ของรัฐบาลสยามสะท้อนได้จากการเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาโครงข่ายการให้บริการและชุมสายโทรศัพท์ภายในประเทศ

รัฐบาลสยามดำเนินการสั่งซื้อเครื่องโทรศัพท์ชนิดใหม่ คือ แบบชุดควบคุมการจ่ายไฟจากศูนย์กลาง (Central battery) เข้ามาพร้อมกับเปิดประกวดราคาให้บริษัทเอกชนต่างชาติเสนอราคาเข้ามามีจำนวนทั้งสิ้น 15 ราย ได้แก่ บริษัทจากอังกฤษ 4 ราย บริษัทจากเยอรมัน 3 ราย บริษัทจากอเมริกา 2 ราย บริษัทจากอิตาลี 2 ราย บริษัทจากญี่ปุ่น 1 ราย บริษัทจากนอร์เวย์ 1 ราย บริษัทจากเบลเยียม 1 ราย และบริษัทจากฝรั่งเศส 1 ราย ผลจากที่ประชุมเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการพิจารณาเห็นชอบให้บริษัท อีริคสันสต็อกโฮม (Ericsson Stock Home Company) ผู้เสนอราคาชนะเป็นอันดับสอง ซึ่งเป็นบริษัทที่มีชื่อเสียงและมีแผนกำหนดการติดตั้งเครื่องโทรศัพท์ให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลา 4 เดือน เร็วกว่าข้อเสนอจากบริษัทอื่น ๆ จึงสรุปมติที่ประชุมให้ว่าจ้างวิศวกรมาประจำการที่กรุงเทพฯ เพื่อดูแลเครื่องโทรศัพท์และฝึกสอนเจ้าพนักงานชาวสยาม กำหนดสัญญาว่าจ้างขั้นแรก 1 ปี ค่าการณงบประมาณค่าสร้างไว้ที่ 150,260 บาท และคาดการณ์ว่าจะได้กำไรตกปีละ 41,661 บาท (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เลขที่เอกสาร ร.5 ยธ 3.1/63, 2449 - 2451 อ้างถึงใน ปิยนาด บุนนาค, 2518, น. 193)

ต่อมาภายหลัง บริษัทอีริคสันสต็อกโฮมรู้จักในชื่อ บริษัท อีริคสัน จำกัด (Ericsson Company Limited) เข้ามาดำเนินการอย่างเต็มตัวเพื่อยกระดับมาตรฐานการให้บริการโทรศัพท์ที่ทวีความนิยมในการใช้งานมากขึ้นหลายเท่าตัว ซึ่งขณะนั้นช่วง พ.ศ. 2451 การใช้งานโทรศัพท์จากการสำรวจเฉพาะเพียงภายในเขตกรุงเทพมหานครมีมากกว่า 2,400 คู่สายแล้ว (Ericsson, n.d.) ในขณะที่ “ตำนานไปรษณีย์โทรเลข” หน้า 37 ที่ระบุจำนวนผู้เข้าใช้งานโทรศัพท์ พ.ศ. 2468 จำนวน 1,422 ราย จำนวนผู้โทรศัพท์เรียกเจ้าพนักงานให้ประชุมสายภายในหนึ่งวันเรียก 16,528 ครั้ง และวางสายลวดโทรศัพท์ที่ได้ดินขยายออกไปถึง 7 กิโลเมตร มีลวดขดเล็กขมวดรวมอยู่ในนั้นยาวถึง 3,643.460 กิโลเมตร ความนิยมนี้นับว่าเป็นผลจากการใช้งานโทรศัพท์รุ่นใหม่ที่มีพัฒนาและมีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากกระแสไฟที่หล่อเลี้ยงโทรศัพท์รับมาจากหม้อไฟฟ้าส่งตั้งอยู่ที่ทำการโทรศัพท์กลาง ฉะนั้น สายโทรศัพท์รุ่นใหม่มีคุณสมบัติป้องกันกระแสไฟฟ้าใด ๆ ที่อาจเข้ามารบกวนขณะพูดคุยได้สะดวก เมื่อต้องการโทรไปหาผู้อื่นจะต้องเรียกให้เจ้าพนักงานทำการประชุมสายโทรศัพท์จึงเป็นที่นิยมของราษฎรมากขึ้นด้วย (ปิยนาด บุนนาค, 2518, น. 193)

ต่อมา บริษัท อีริคสัน จำกัด เข้ามาเปิดกิจการในประเทศไทย หลังจากได้รับการติดต่อผ่านเครือข่ายเจ้าพนักงานชาวเยอรมันชื่อ มิสเตอร์ทีโอดอร์ คอลมันน์ (Mr. Theodor Collmann) ผู้ตรวจการกรมไปรษณีย์โทรเลขคนแรกของประเทศไทย รัฐบาลสยามได้ดำเนินการปรับปรุงการบริการโทรศัพท์อย่างเป็นระบบภายใต้การให้คำแนะนำที่มุ่งหวังให้สามารถรองรับการให้บริการที่มีจำนวนมากขึ้น จึงมีการจัดตั้งสถานีโทรศัพท์และสถานีชุมสายโทรศัพท์ พร้อมทั้งขยายการจ้างพนักงานชุมสายโทรศัพท์ที่มากขึ้นและจัดระเบียบการให้บริการอย่างเป็นระบบ ความพร้อมของสถานที่ให้บริการในกิจการโทรศัพท์และพนักงานผู้ปฏิบัติงานด้านโทรศัพท์ที่พร้อมให้บริการ ดังภาพประกอบที่ 1

ภาพที่ 1 สำนักงานโทรศัพท์แห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2452

ที่มา: Ericsson (n.d.)

อนึ่ง การวางโครงสร้างพื้นฐานทั้งกิจการด้านรถไฟและไปรษณีย์โทรเลขในประเทศสยามล้วนแต่ได้รับคุณูปการจากผู้เชี่ยวชาญทางเทคโนโลยีจากเยอรมัน ความเปลี่ยนแปลงทุกอย่างก้าวที่เกิดขึ้นภายในประเทศสยามล้วนแต่ได้รับการจับจ้องจากเจ้าอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศสอยู่เสมอ ซึ่งอาจเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่นอกเหนือจากความชำนาญของชาวเยอรมันแล้ว การที่รัฐบาลสยามเลือกใช้เหล่าวิศวกรเยอรมันอาจมีนัยสำคัญทางการเมืองกับบรรดาเจ้าอาณานิคมร่วมด้วย

สอดคล้องกับงานศึกษาของพีรพล สงนุ้ย สะท้อนให้เห็นการเผชิญกับภัยคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก ส่งผลให้รัฐบาลสยามพยายามพัฒนาประเทศทั้งการนำเทคโนโลยีตะวันตกมาปรับใช้ รวมไปถึงการนำเข้าทรัพยากรบุคคลจากอาณานิคมมารับราชการเพื่อยกระดับมาตรฐานการบริหารรัฐกิจ เนื่องจากขาดแคลนและต้องการทรัพยากรบุคคลในการขับเคลื่อนประเทศ จึงพบว่าในช่วง พ.ศ. 2443-2483 รัฐบาลสยามได้ว่าจ้างข้าราชการชาวต่างประเทศจำนวนมาก (พีรพล สงนุ้ย, 2547, น. 132-133) ทั้งนี้ นัยของการเลือกใช้ชาวต่างชาติที่หลากหลายก็เป็นไปเพื่อการ “คานอำนาจ” กล่าวคือเป็นการสร้างสมดุลทางอำนาจและการต่อรองทางการเมืองภายในกับเจ้าอาณานิคม

หากวิเคราะห์เปรียบเทียบบริบทระหว่างกิจการโทรศัพท์สยามกับอาณานิคมอังกฤษในพม่าจะเห็นได้ว่าประเทศสยามริเริ่มกิจการโทรศัพท์ล่าช้ากว่าที่รัฐบาลอังกฤษจัดตั้งในอาณานิคมพม่า รวมไปถึงศักยภาพและความนิยมในการใช้งานในประเทศสยามระยะแรก พ.ศ. 2430 มีศักยภาพรองรับได้เพียง 30 คู่สาย ในขณะที่อาณานิคมอังกฤษในพม่าระยะแรก พ.ศ. 2424 มีศักยภาพรองรับได้ถึง 1,300 คู่สาย กระนั้นก็ตามความพยายามพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่อง เห็นได้ถึงความอดสาหะของรัฐบาลสยามที่พยายามยกระดับและดำเนินนโยบายด้านโทรศัพท์ให้ทัดเทียมกับประเทศรอบข้างในห้วงทศวรรษเดียวกัน อันริเริ่มภายใต้แรงขับเคลื่อนที่มาจากความพยายามของชนชั้นปกครองรัฐสยามจารีตเดิม ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงส่งผลให้ผู้ปกครองสยามได้รับการยอมรับจากเจ้าอาณานิคมตะวันตกในฐานะ “ผู้มีศักยภาพ” ตามมาตรฐานตะวันตกที่สามารถพัฒนารัฐที่มีพื้นฐานความเป็น “รัฐจารีต” สืบต่อและยกระดับให้กลายเป็น “รัฐสมัยใหม่” โดยอาศัยความช่วยเหลือและการยืมตัวข้าราชการจากอาณานิคมมาเพื่อปฏิบัติราชการภายในหน่วยงานของคณะรัฐบาลสยาม

5.2 ช่วงการเติบโตและขยายกิจการโทรศัพท์สยาม

การขยายกิจการโทรศัพท์ออกไปยังส่วนหัวเมืองต่างมณฑลเป็นช่วงที่ประเทศกำลังผลิตเปลี่ยนรัฐบาล จากเดิมที่วางรากฐานกิจการโทรศัพท์ ริเริ่มและทดลองเพียงภายในเขตกรุงเทพมหานครในสมัยรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เมื่อรัฐบาลได้ทดลองการให้บริการว่าสามารถดำเนินการต่อไปได้ จึงเริ่มมีแผนงานในการขยายโครงข่ายโทรศัพท์ที่กระจุกตัวอยู่เพียงภายในเขตเมืองหลวงให้กระจายออกไปเพื่อลดความหนาแน่นออกไปยังหัวเมืองปริมณฑลรอบข้าง ดังนั้น ช่วงเวลาที่ดำเนินนโยบายในการสานต่อกิจการโทรศัพท์ออกจากศูนย์กลาง คือ รัฐบาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ซึ่งไม่เพียงแต่กิจการโทรศัพท์เท่านั้นหากแต่ยังหมายรวมถึงบรรดากิจการอื่น ๆ ที่วางรากฐานมาจากรัฐบาลก่อนหลายโครงการ แนวทางของรัฐบาลในช่วงดังกล่าวจึงเป็นการขยายขอบเขตและสานต่อภาระงาน

การมีส่วนร่วมของราษฎรในช่วงที่รัฐบาลพัฒนาสร้างความเจริญแก่ประเทศ ยังเป็นอีกแรงสนับสนุนสำคัญที่เข้ามาช่วยแบ่งเบาภาระงานราชการได้อีกมาก โดยเฉพาะบรรดาคนหบดหรือเศรษฐีท้องถิ่นตามหัวเมืองต่างมณฑลที่ตื่นตัวต่อกระแสเทคโนโลยีโทรศัพท์ ซึ่งความปรารถนาของราษฎรส่วนหัวเมืองได้รับการสะท้อนออกมาในรูปแบบของความช่วยเหลืองานราชการในการจัดสร้างสำนักงานไปรษณีย์ประจำท้องถิ่นของตน อีกทั้งการเติบโตของเศรษฐกิจยังตอกย้ำให้เห็นผ่านแรงสนับสนุนจากการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างแพร่หลาย ดังกรณีของเมืองนครสวรรค์ พ.ศ. 2447 รายงานของกระทรวงมหาดไทยรับเรื่องว่านักธุรกิจชาวพม่าพร้อมกับภรรยาชาวสยามได้ลงมืออุทิศทรัพย์สินเพื่อสร้างสำนักงานไปรษณีย์ให้แก่แผ่นดิน “...ได้ออกทรัพย์สร้างออฟฟิศโทรศัพท์ขึ้นที่ตำบลคลองขลุง 1 หลัง ทำด้วยเครื่องไม้จริงทรงปั้นหย่าหลังคามุงสังกะสี 3 ห้อง กว้าง 13 ฟิต 3 นิ้ว ยาว 23 ฟิต 8 นิ้ว แล้วเสร็จสิ้นเงิน 801 บาท 56 อัฐ มองเซ่งเผ่ กับบุญทันภรรยาขอถวายไว้สำหรับเป็นออฟฟิศโทรศัพท์...” (แจ้งความกระทรวงมหาดไทย, 2446, น. 366) จะเห็นได้ว่าความนิยมในการใช้งานโทรศัพท์ทั่วประเทศมีอยู่มากและได้รับการแสดงออกผ่านกิจกรรมของราษฎรที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งสามารถอนุมานได้ถึง “กระแส” บริโณคนิยมที่ต้องใช้เครื่องมือโทรศัพท์ในการสื่อสารที่เพิ่มขึ้นมาก

เดิมที่อัตราค่าบริการโทรศัพท์ที่รัฐบาลสยามกำหนดแบ่งเป็น 2 ประเภท ตามการใช้งาน ได้แก่ 1) โทรศัพท์ประเภทต้องใช้บริการชุมสายโทรศัพท์กับที่ทำการโทรศัพท์กลางทุกช่วงเวลาเดือนละ 11 บาท แต่ถ้าหากเข้าใช้เฉพาะช่วงกลางวันเดือนละ 10 บาท และ 2) โทรศัพท์ประเภทส่วนตัวไม่ต้องใช้บริการชุมสายโทรศัพท์กับที่ทำการโทรศัพท์กลางเดือนละ 5 บาท อัตราดังกล่าวบังคับใช้มาจนถึง พ.ศ. 2439 จึงมีการเสนอเรื่องในที่ประชุมเสนาบดีฯ พ.ศ. 2540 เพื่อขอยกเลิกการจัดเก็บเงินตามประเภทที่ 2 เนื่องจากไม่เป็นผลดีต่อราชการ ส่งผลให้มีการออกประกาศกำหนดอัตราเรียกเก็บค่าใช้งานโทรศัพท์ใหม่ใน พ.ศ. 2445 เรียกเก็บเงินเดือนละ 15 บาท แทน (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เลขที่เอกสาร ร.5 ยธ 3.3/12, 2436 - 2441 อ้างถึงใน ปิยนาค บุณนาค, 2518, น. 194)

เมื่อพิจารณาแนวนโยบายของเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการที่กำหนดรูปแบบของกิจการโทรศัพท์ด้านประเภทการใช้งานตั้งแต่ พ.ศ. 2441 โดยจัดจำแนกประเภทบริการชุมสายโทรศัพท์เป็น 2 ภาค ได้แก่ ภาคกลางวันและภาคกลางคืน รัฐบาลกลับพบปัญหาจากราชฎที่เข้าโทรศัพท์เฉพาะภาคใดภาคหนึ่งซึ่งส่งผลให้รัฐบาลต้องเสียรายได้และไม่สามารถจัดเก็บค่าโทรศัพท์เต็มอัตราได้ทั้ง 2 ภาค ซึ่งเป็นการขัดผลประโยชน์ต่อรัฐบาลในการปิดกั้นโอกาสแก่ผู้ที่ต้องการใช้งานโทรศัพท์ นอกจากนี้ยังพบปัญหาหลายกรณี เช่น ผู้เข้าโทรศัพท์ภาคกลางคืนต้องการโทรติดต่อกับผู้เข้าโทรศัพท์ภาคกลางวันในกลางดึก แต่เจ้าพนักงานโทรศัพท์ไม่ยอมต่อสายให้ หรือมีเหตุขัดข้องด้านการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้เข้าโทรศัพท์ต่างภาคกลางวันกับภาคกลางคืนด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้ต้องมีการปรับนโยบายการให้บริการโทรศัพท์ขึ้นใหม่ พระปรีชญาณิธรานุรักษ์เจ้ากรมไปรษณีย์โทรเลขรับคำสั่งจากพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (หม่อมราชวงศ์หลาน กุญชร) เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ จึงออกประกาศแจ้งลงวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2442 ความตอนหนึ่งว่า

“...เพราะฉะนั้นตั้งแต่วันที่ 1 เดือนกรกฎาคม ร.ศ. 118 ซึ่งเปนงวดเก็บค่าเช่าที่ 2 นี้ไปได้สั่งพนักงานรักษาโทรศัพท์ ให้ต่อสายไปยังที่ต่าง ๆ ตามแต่ผู้เช่าจะต้องประสงค์ไม่ว่าที่ใด แลไม่ว่าเวลาใด เสมอกันหมดทั้งกลางวันกลางคืน แลได้ให้เก็บค่าเช่าเดือนละ 11 บาทเท่ากันไปด้วยแล้ว ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งจะไม่สมัครรับเช่าใช้การกลางคืนก็ดี หรือจะรังเกียจค่าเช่ากลางคืนที่จะต้องเสียเพิ่มขึ้นอีก เดือนละ 1 บาทก็ดี ก็ขอให้แจ้งไปยัง กรมไปรษณีย์โทรเลขให้ทราบ เพื่อจะจัดการต่อไป ถ้าสิ้นเดือนกรกฎาคมนี้ไม่มีผู้ใดแจ้งความขัดข้องประการใดแล้ว ให้ถือว่าท่านทั้งหลายที่เช่าเครื่องโทรศัพท์กลางคืนนั้น ยอมรับเช่ากลางคืน แลสมัครเสียค่าเช่าให้ตามข้อแจ้งความนี้แล้ว จะได้สับเปลี่ยนเงินเดือนละ 11 บาทต่อท่าน...” (แจ้งความกระทรวงโยธาธิการ, 2442, น. 206)

การเรียกเก็บค่าบริการโทรศัพท์เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกครั้งในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 โดยมีกำหนดเรียกเก็บตามค่าบริการใช้งานจริง ตามที่กรมหลวงนครสวรรค์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการได้ออกประกาศลงวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2455 ดำเนินนโยบายตามพระราชกระแสรับสั่งให้ขยายเครือข่ายโทรศัพท์จากกรุงเทพมหานครเชื่อมโยงกับหัวเมืองสำคัญโดยรอบ เนื่องจากว่าได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายรวมถึงรัฐบาลเริ่มปรับรูปแบบการโทรให้ได้ใช้งานบ่อยมากขึ้น ทางรัฐบาลจึงเร่งระดมการติดตั้งเครื่องโทรศัพท์ไว้ประจำสถานีไปรษณีย์ทั่วทุกตำบล เพื่อเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงแก่ราษฎรทุกระดับ พร้อมกับออกข้อกำหนดเกี่ยวกับการใช้งานโทรศัพท์ 2 ประเภท ดังนี้

1) โทรศัพท์ของรัฐบาลที่จะให้บริการราชฎ ณ สถานีไปรษณีย์ทุกตำบลในกรุงเทพฯ เมืองสมุทรปราการ และเมืองพระปฐมเจดีย์ ถ้าหากโทรติดต่อกายในเมื่อนั้น ๆ จะคิดอัตราค่าบริการ 20 สตางค์ ต่อการโทร 3 นาที ซึ่งเจ้าพนักงานไปรษณีย์จะมีหน้าที่เรียกเก็บเงินค่าบริการและออกใบเสร็จรับเงินให้โดยทันที แต่ถ้าหากโทรติดต่อระหว่างเมือง โดยเริ่มคิดค่าใช้บริการเมื่อเจ้าพนักงาน ณ สำนักงานกลางเริ่มประชุมสาย อัตราค่าบริการ 1 บาท ต่อการโทร 3 นาที ซึ่งเจ้าพนักงาน ณ สำนักงานกลางจะเป็นผู้ออกใบเสร็จเรียกเก็บเงินในภายหลัง

2) โทรศัพท์ของเอกชนซึ่งมีอยู่ในครอบครองของราษฎรทั่วไปตามท้องที่เมืองทั้ง 3 ข้างต้น หากต้องการที่จะโทรติดต่อระหว่างเมืองในชั้นต้นจะต้องเขียนคำร้องไปยังกรมไปรษณีย์โทรเลข เพื่อเป็นหลักฐานแสดงความจำนงและยอมรับเงื่อนไขอัตราค่าบริการตามที่ได้กำหนดไว้แล้ว และอื่น ๆ ดังนี้ 1) หากมีผู้ใช้โทรศัพท์ติดต่อโทรออกแม้จะไม่ใช่เจ้าของโทรศัพท์ก็ต้องชำระค่าโทรทุกครั้ง และ 2) หากมีเหตุขัดข้องขณะใช้งานจะยอมจ่ายค่าบริการเต็มอัตราที่กำหนดไว้ทุกครั้งให้แก่กรมไปรษณีย์โทรเลข (ประกาศกระทรวงโยธาธิการแผนกโทรศัพท์, 2454, น. 2779 - 2781) และไม่นานในปีเดียวกันนี้ช่วงเดือนกันยายน พ.ศ. 2455 ได้ขยายพื้นที่บริการโทรศัพท์เพิ่มเติมไปยังเมืองธัญบุรี โดยมีอัตราและแบบแผนการปฏิบัติเช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่ากิจการโทรศัพท์เริ่มมีความซับซ้อนและสามารถจัดวางรูปแบบตามลำดับความสำคัญ ดังเช่นการกำหนดอัตราค่าบริการที่หลากหลาย สะท้อนได้ว่ารัฐบาลสยามให้ความสำคัญแก่กลุ่มผู้ใช้งานโทรศัพท์อย่างมาก หากวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะพบว่าเมื่อจำนวนผู้รับบริการเพิ่มมากขึ้นมีแนวโน้มทำให้เกิดการกระจายความรับผิดชอบด้านค่าใช้จ่ายร่วมกัน (Sharing) และสร้างคุณภาพของตลาดโทรศัพท์ ฉะนั้น หากจำนวนผู้ใช้งานโทรศัพท์มากขึ้นส่งผลให้อัตราค่าบริการมีแนวโน้มที่จะลดลง โดยเป็นการตอบสนองต่อกลไกทางเศรษฐศาสตร์การลงทุนที่รัฐบาลมอบให้ราษฎร นอกจากนี้ยังพบว่ามีการจัดการกับระบบเรียกเก็บค่าบริการที่จัดสรรได้อย่างเป็นระเบียบและมีความชัดเจนในการดำเนินการ โดยจำแนกหน้าที่ของเจ้าพนักงานที่ให้บริการแต่ละประเภทอย่างชัดเจน

เพียง 2 ปีให้หลังนับจากที่ประกาศกำหนดอัตราค่าบริการโทรศัพท์ พ.ศ. 2455 ซึ่งเป็นอัตราที่เก็บในระนาบเดียวมาโดยตลอด เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์ (หม่อมราชวงศ์สท้าน สนิทวงศ์) เสนาบดีกระทรวงคมนาคม ได้ออกประกาศอัตราเรียกเก็บค่าบริการโทรศัพท์ใหม่ใน พ.ศ. 2457 กำหนดให้ค่าบริการพูดโทรศัพท์สำหรับโทรติดต่อภายในเมืองเดียวกัน จะเรียกเก็บในอัตรา 10 สตางค์ ต่อการโทร 3 นาที (จากเดิมที่เคยเรียกเก็บ 20 สตางค์) และค่าบริการพูดโทรศัพท์สำหรับโทรติดต่อระหว่างเมืองภายในพระราชอาณาเขต จะเรียกเก็บในอัตรา 50 สตางค์ ต่อการโทร 3 นาที (จากเดิมที่เคยเรียกเก็บ 1 บาท) (ประกาศกระทรวงคมนาคมแผนกไปรษณีย์โทรเลข และโทรศัพท์, 2456, น. 2956) ดังเปรียบเทียบรายละเอียดได้ตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบอัตราค่าบริการโทรศัพท์ พ.ศ. 2455 (ประกาศเดิม) กับ พ.ศ. 2457 (ประกาศใหม่)

อัตราค่าบริการโทรศัพท์				
ประกาศ	โทรศัพท์ในเมือง		โทรศัพท์ระหว่างเมือง	
	หน่วยนับ	ค่าบริการ	หน่วยนับ	ค่าบริการ
ประกาศเดิม (พ.ศ. 2455)	3 นาที	20 สตางค์	3 นาที	1 บาท
ประกาศใหม่ (พ.ศ. 2457)	3 นาที	10 สตางค์	3 นาที	50 สตางค์

หากพิจารณาประกาศการเรียกเก็บค่าบริการโทรศัพท์ทั้ง 2 ฉบับ (พ.ศ. 2455 และ พ.ศ. 2457) จากข้างต้น สะท้อนถึงความนิยมอย่างแพร่หลายในการใช้งานโทรศัพท์ที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากจำนวนผู้ที่ลงทะเบียนขอเป็นผู้ครอบครองเครื่องโทรศัพท์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับจำนวนการเพิ่มเครื่องโทรศัพท์ดังกล่าวยังมาจากการที่รัฐบาลดำเนินนโยบายกระจายติดตั้งเครื่องตามสถานีไปรษณีย์ท้องถิ่น ส่งผลให้เกิดการกระจายค่าใช้จ่ายในกิจการโทรศัพท์โดยเฉลี่ยร่วมกัน ฉะนั้นจึงส่งผลต่อราคาค่าบริการที่ลดจำนวนลงอย่างมีนัยสำคัญ ภายใต้บรรยากาศของการพัฒนาประเทศและความพร้อมของกรุงเทพมหานครที่ได้รับการพัฒนาขึ้นอย่างมาก ดังปรากฏคำพรรณนาสภาพบ้านเมืองในเขตกรุงเทพมหานครช่วง พ.ศ. 2458 ได้รับการจดบันทึกโดยคณะมิชชันนารีจากมณฑลพายัพซึ่งมีโอกาสได้เดินทางมาเยี่ยมเยือน ความตอนหนึ่งว่า

“...ได้คิดเห็นว่ากรุงเทพทุกวันนี้ก็ล้วนขึ้นเป็นเมืองอันสวยงามที่สุด ด้วยว่าหมู่ข้าราชการก็คิดสร้างถนนหนทางเมืองแลได้ประดับประดาตกแต่งล้วนเป็นของสวยงามทั้งนั้น...ไปดูยังพระราชวังแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ในสวนดุสิตซึ่งได้ประดับประดาตกแต่งงดงามเหลือที่จักบอกเล่าได้อีกหนึ่งในเวลากลางคืนที่พระราชวังนี้แลถนนหนทางทั่วไปในเมืองนั้น ก็ได้ประดับประดาไปด้วยไฟฟ้ามียลหลายหมื่นหลายแสนดวง จนกว่าถ้ามีธุระจักไปไหนกลางคืนก็ดีกว่าไปตามสบายเหมือนดังไปกลางวันเหมือนกัน...” (“คราวทางไปกรุงเทพ”, 2458, น. 656 - 657)

5.3 ช่วงกระจายกิจการโทรศัพท์สยามทั่วราชอาณาจักร

โทรศัพท์เป็นหนึ่งในช่องทางการติดต่อราชการและธุรกิจ บางพื้นที่ซึ่งเป็ย่านเศรษฐกิจสำคัญจึงมักจะมีอัตราการเติบโตของชุมชนสูง ส่งผลต่อความต้องการในการใช้งานโทรศัพท์ที่มีมากขึ้นด้วยทั้งในเขตกรุงเทพมหานคร และเมืองสำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น เชียงใหม่ ลำปาง ภูเก็ต ฯลฯ (ปิยนาด บุนนาค, 2518, 195) กระนั้นก็ตาม ด้วยศักยภาพของเทคโนโลยีการสื่อสารในรูปแบบของโทรศัพท์ยังคงพัฒนาควบคู่ไปกับการใช้งานโทรเลข ซึ่งทั้งสองประเภทมีความเกี่ยวข้องกันล้วนแต่อาศัยฟังพาและทำหน้าที่ประสานงานร่วมกัน ดังจะเห็นได้ว่าโทรเลขเป็นเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารที่เข้ามาในประเทศไทยก่อนโทรศัพท์ แต่เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านรูปแบบการให้บริการโทรเลขมีลักษณะให้ความสำคัญกับการเขียนและการส่งสัญญาณ จึงไม่สะดวกต่อการใช้งานเมื่อเปรียบเทียบกับเทคโนโลยีการสื่อสารชนิดใหม่ (โทรศัพท์) ที่กำลังเป็นที่นิยมทั้งในตะวันตกและเริ่มทวีความสำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในพุทธศตวรรษที่ 24 - 25

การสร้างสายและบำรุงรักษาสายโทรศัพท์ตามหัวเมืองและมณฑลทั่วประเทศเป็นหน้าที่ภายใต้ความรับผิดชอบของกระทรวงนครบาลและกระทรวงมหาดไทย ซึ่งต้องเสียงบประมาณส่วนหนึ่งไปกับการจัดตั้งหน่วยงานที่มีหน้าที่ด้านโทรศัพท์ขึ้นมาโดยเฉพาะ แต่ทว่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2450 เป็นต้นมา มีการปรับเปลี่ยนความรับผิดชอบและโยกย้ายให้เป็นหน้าที่ของกระทรวงโยธาธิการเป็นผู้ดำเนินการแทน พร้อมกันนั้นได้จัดตั้งหน่วยงานชื่อว่า “แผนกสร้างและรักษาโทรศัพท์หัวเมือง” ตามมติที่ประชุมเสนาบดีเห็นสมควรด้วยกับข้อเสนอแนะจากกระทรวงโยธาธิการ (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เลขที่เอกสาร ร.5 ยธ 3.1/10, 2440 - 2453 อ้างถึงใน ปิยนาด บุนนาค, 2518, น. 195)

หากพิจารณาการดำเนินงานของกิจการโทรเลขผู้วิจัยพบว่า โทรเลขมีข้อจำกัดเมื่อเปรียบเทียบกับโทรศัพท์ 3 ลักษณะ ดังนี้

- 1) ด้านลำดับขั้นตอนมีความยุ่งยากทั้งกระบวนการกรอกเอกสารและถอดข้อความ
- 2) ใช้ทรัพยากรมากกว่าทั้งเอกสารสำนักงานประเภทกระดาษและเจ้าหน้าที่บุคลากร
- 3) เสียโอกาสเชิงเวลาจึงใช้เวลาดำเนินการมาก อันสืบเนื่องจากเหตุผลก่อนหน้าทั้ง 2 ข้อ จึงใช้ระยะเวลาในการติดต่อสื่อสารค่อนข้างนาน

สืบเนื่องจากข้อจำกัดของโทรเลขทั้ง 3 ลักษณะ ข้างต้นนี้สอดคล้องกับการอธิบายเกี่ยวกับจำนวนการเปิดสำนักงานเพื่อให้บริการโทรเลขแก่ราษฎรมีจำนวนไม่มากและไม่ทั่วถึง เนื่องจากรัฐบาลต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินการค่อนข้างสูง ส่งผลให้ไม่สามารถกระจายช่องทางการติดต่อสื่อสารไปยังส่วนท้องถิ่นได้ ขณะที่ความเปลี่ยนแปลงในการเข้าถึงบริการโทรศัพท์กลับสวนทาง เนื่องจากใช้ทรัพยากรที่น้อยกว่า รวมไปถึงสามารถติดต่อรับส่งข้อมูลได้อย่างสะดวกกว่าหลายเท่า เหตุดังกล่าวจึงเป็นคำตอบเบื้องต้นและเป็นข้อมูลที่ยืนยันถึงเทคโนโลยีการสื่อสารใหม่ (โทรศัพท์) ที่เข้ามามีบทบาทในประเทศไทย และค่อย ๆ เข้ามาทดแทนเทคโนโลยีเก่า (โทรเลข)

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้การบริการโทรคมนาคมในประเทศไทยมีช่องทางการติดต่อสื่อสารที่ซ้ำซ้อนกัน รัฐบาลจึงจำเป็นต้องยกเลิกการให้บริการโทรเลขในบางพื้นที่ แต่กลับคงไว้ซึ่งการให้บริการโทรศัพท์โดยเฉพาะในส่วนหัวเมืองซึ่งยังคงมีจำนวนผู้ใช้งานโทรเลขเพียงไม่มาก ขณะเดียวกันรัฐบาลได้พิจารณาแล้วว่าในกระบวนการรื้อถอนและเลิกให้บริการมีค่าใช้จ่ายที่รัฐบาลสยามจะต้องแบกรับ จึงอนุโลมให้บางท้องถิ่นมีช่องทางการติดต่อสื่อสารได้หลายประเภทตามศักยภาพของเจ้าพนักงานท้องถิ่นและรายได้จากการให้บริการที่ราษฎรอุดหนุนรัฐบาล การที่มีช่องทางการติดต่อสื่อสารภายในประเทศที่หลากหลาย กลับสร้างแรงหนุนเสริมร่วมกันในการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าได้เป็นอย่างดี

แม้ว่าโทรเลขและโทรศัพท์จะเปิดให้บริการแก่ราษฎรควบคู่กันในระยะเวลาใกล้เคียงกัน แต่โดยส่วนใหญ่ได้ทำให้เห็นข้อเปรียบเทียบระหว่างทั้ง 2 กิจการ กล่าวคือ การใช้งานโทรศัพท์มีความคล่องตัวสำหรับการติดต่อสื่อสาร อีกทั้งช่วยย่นระยะเวลาในการดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ ลงได้อีกมาก ประกอบกับเหมาะสำหรับการติดต่อธุรกิจที่เร่งด่วน ส่วนการใช้งานโทรเลขเหมาะสำหรับการดำเนินการที่ต้องการเอกสารไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จึงพบว่ากิจการโทรเลขสยามยังคงเปิดให้บริการมาจนกระทั่งถึงวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2551 (ประกาศกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, 2551, น. 11) ประกอบกับรูปแบบการให้บริการโทรเลขสามารถทดแทนได้โดยกิจการไปรษณีย์ อันมีแนวทางใกล้เคียงกันด้านการบริการเชิงเอกสารและสารสนเทศที่ถ่ายทอดลงบนแผ่นกระดาษ

รัฐบาลสยามพยายามลดภาระค่าใช้จ่ายในการวางโครงสร้างพื้นฐานด้านการติดต่อสื่อสารที่ไม่จำเป็น โดยเฉพาะกิจการโทรเลขที่จำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรและค่าใช้จ่ายที่มากกว่ากิจการโทรศัพท์ อีกทั้งรัฐบาลสยามตระหนักได้เป็นอย่างดีว่า “...การโทรเลข...น้อย ประโยชน์ที่ได้ไม่พอกับจ่าย ถ้าจะมีแต่การโทรศัพท์ใช้ ก็พอ กระทรวงโยธาธิการเห็นเป็นการสมควร จึงได้กำหนดให้เลิกการรับส่งโทรเลข...ให้คงมีแต่การใช้โทรศัพท์ต่อไปแล้ว...” (ประกาศกระทรวงโยธาธิการ, 2446, น. 657)

จะเห็นได้ว่า การสำรวจบันทึกของรัฐบาลสยามจึงพบแนวทางการปฏิบัติและนโยบายของรัฐบาลสยาม คือ การยกเลิกการใช้งานโทรเลขในพื้นที่ที่ไม่มีความจำเป็นต้องใช้งานบ่อย ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ราษฎรเข้าถึงการบริการติดต่อสื่อสารที่สะดวกและทันสมัยอย่างการใช้งานโทรศัพท์ กิจการโทรศัพท์จึงมีบทบาทสำคัญในการเข้ามาสร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่กิจการโทรเลข โดยเฉพาะจากรายงานของทางราชการที่แสดงให้เห็นถึงการดำเนินนโยบายตามทิศทางของกระแสเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปอย่างชัดเจน การสำรวจเอกสารชั้นปฐมภูมิผู้วิจัยค้นพบว่ากิจการโทรเลขหลายพื้นที่ได้รับผลกระทบจากการเข้ามามีบทบาทของกิจการโทรศัพท์ โดยสะท้อนได้จากบรรดาตัวอย่างข้อมูลที่ส่งรายงานขออนุญาตยกเลิกให้บริการโทรเลข เพื่อให้ราษฎรใช้การติดต่อสื่อสารผ่านโทรศัพท์ โดยมีตัวอย่างข้อมูลที่รัฐบาลส่วนกลางที่กรุงเทพฯ ได้รับรายงานมาจากข้าหลวงมณฑลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

11 พฤษภาคม พ.ศ. 2445 ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลชุมพรแจ้งรัฐบาลมาว่า “...เวลานี้มีใครจะมีการอันใด ข้าหลวงจึงได้จัดการยกเลิก...” กิจการโทรเลขในตำบลพุมเรียง แขวงเมืองไชยาตั้งแต่วันที่ 20 พฤศจิกายน และบ้านบางตะพาน แขวงเมืองชุมพรตั้งแต่วันที่เดือนมกราคมปีที่ผ่านมา “...ให้คงมีไว้แต่การไปรษณีย์แลโทรศัพท์เท่านั้น...” (ประกาศกระทรวงโยธาธิการ, 2445, น. 104)

15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2446 พระยาท้าวธรรมนิษฐ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลบูรพาแจ้งรัฐบาลมาว่า จะย้ายสำนักงานโทรเลขจากเมืองศรีโสภณไปไว้ที่เมืองมณฑลบุรี ซึ่งให้เจ้าพนักงานดำเนินการติดตั้งเครื่องเป็นที่เรียบร้อย โดยจะเปิดให้บริการอย่างเป็นทางการในวันที่ 2 พฤศจิกายน “...ส่วนที่เมืองศรีโสภณนั้นให้คงมีแต่การโทรศัพท์การไปรษณีย์ จึงประกาศมาให้มหาชนผู้ที่มีปรารถนาจะใช้ไปรษณีย์โทรเลขไปมาในระหว่างหัวเมืองมณฑลบูรพาทราบกันด้วย...” (ประกาศกระทรวงโยธาธิการ, 2446, น. 543)

27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2446 พระยาสุโขมนัณยนิต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราชแจ้งรัฐบาลมาว่า “...การโทรเลขที่เมืองราษีไศลน้อย ประโยชน์ที่ได้ไม่พอกับจ่าย ถ้าจะมีแต่การโทรศัพท์ใช้ก็พอ...” ฉะนั้นทางกระทรวงโยธาธิการจึงเห็นพ้องด้วย จึงกำหนดให้เลิกให้บริการโทรเลขตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2447 “...คงมีแต่การใช้โทรศัพท์ต่อไปแล้ว...” (ประกาศกระทรวงโยธาธิการ, 2446, น. 657)

1 พฤษภาคม พ.ศ. 2449 มณฑลนครศรีธรรมราชแจ้งรัฐบาลมาว่า ยกเลิกการให้บริการโทรเลขสำนักงานเมืองบางนรา ให้เหลือเพียงการใช้งานโทรศัพท์และโทรเลข (ประกาศกรมไปรษณีย์โทรเลข, 2449, น. 109 - 110)

20 กรกฎาคม พ.ศ. 2450 มณฑลอีสานแจ้งรัฐบาลมาว่า ยกเลิกการให้บริการโทรเลขประจำเมืองชุนซ์ “...ให้คงมีแต่การใช้โทรศัพท์...” ตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม (ประกาศกระทรวงโยธาธิการ, 2450, น. 437)

นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างของการขยายโครงสร้างพื้นฐานในการติดต่อสื่อสารครบทั้ง 3 รูปแบบ แต่ทว่ามีสัดส่วนการใช้บริการที่น้อยมากจึงต้องเลิกให้บริการโดยคงเหลือเฉพาะช่องทางโทรศัพท์ ดังประกาศกระทรวงโยธาธิการในกรณีของเมืองเชียงคำ มณฑลพายัพ ความตอนหนึ่งว่า “...ประกาศให้ทราบโดยทั่วกันว่าการรับส่งโทรเลขที่เชียงคำเวลานี้ยังมีประโยชน์น้อย สมควรที่จะเลิกเสียได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลิกการรับส่งโทรเลขที่เชียงคำเสีย...คงให้มีไว้แต่การไปรษณีย์และโทรศัพท์สืบไป...” (ประกาศกระทรวงโยธาธิการ แผนกรมไปรษณีย์โทรเลข, 2450, 172) เนื่องจากขณะนั้นบริบทสังคมและเศรษฐกิจเมืองเชียงคำยังเป็นพื้นที่ห่างไกลจากระบบตลาดขนาดใหญ่และราษฎรที่อาศัยตั้งรกรากกระจายกันจึงยังไม่พลุกพล่าน จึงทำให้มีการใช้งานไปรษณีย์น้อยตามไปด้วย ไม่สามารถสร้างกำไรได้มากเพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่ข้าหลวงใหญ่มณฑลพายัพต้องเสียไป รัฐบาลจึงเล็งเห็นว่าควรยกเลิกการให้บริการไปรษณีย์ประจำเมืองเชียงคำตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2451 “...ให้คงมีแต่การใช้โทรศัพท์...” (ประกาศกระทรวงโยธาธิการ, 2451, น. 646)

จะเห็นได้ว่า ความพยายามของรัฐบาลสยามในการกระจายโครงสร้างพื้นฐานด้านการติดต่อสื่อสารภายในประเทศมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ดังปรากฏได้จากการดำเนินกิจการไปรษณีย์และโทรเลข และเพียงระยะเวลาไม่นานกิจการโทรศัพท์ก็ได้รับการเพิ่มเติมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของบริการสาธารณะ การขยายกิจการโทรศัพท์ในประเทศไทยได้เข้ามาช่วยทดแทนและเติมเต็มช่องทางการสื่อสารให้ดำเนินไปอย่างสะดวกสบายและมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลต่อการให้บริการโทรเลขที่มีจำนวนลดลงอย่างเห็นได้ชัดดังเช่นตัวอย่างที่ได้สาธกไว้แล้วข้างต้น โทรศัพท์จึงจัดเป็นเทคโนโลยีการสื่อสารด้วยเสียงที่มีความทันสมัยมากที่สุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 กระทั่งมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการบริการรัฐกิจของเจ้าอาณานิคมตะวันตกรวมไปถึงรัฐบาลสยามอีกด้วย

ดังนั้น การใช้งานโทรศัพท์ยังแพร่หลายมากเท่าใดย่อมสร้างความสนิทแนบแน่นระหว่างรัฐบาลสยามกับราษฎรในต่างมณฑลมากขึ้นด้วย ระบบสาธารณูปโภคด้านการสื่อสารผ่านโทรศัพท์จึงเป็นมากกว่าเครื่องใช้สอย หากแต่ยังรวมไปถึงมิติทางการเมืองการปกครอง ซึ่งช่วยลดการรวมกำลังต่อต้านอำนาจรัฐ รวมไปถึงความลุ่มลึกทางผัสสะและอารมณ์ของราษฎรทุกภูมิภาคในประเทศไทย ที่ได้รับการสร้างมิติทางสังคมผ่านการสื่อสารด้วยโทรศัพท์ที่ลดช่องว่างด้านความรู้สึกห่างไกล สร้างพลังแห่งสำนึกให้เกิดความรู้สึกว่ากลายเป็นพลเมืองส่วนหนึ่งของสังคมรัฐสยามได้มากขึ้นด้วย

6. การอภิปรายผล

ผลจากการดำเนินการสำรวจเอกสารชั้นปฐมภูมิเกี่ยวกับกิจการโทรศัพท์ของรัฐบาลสยาม และประมวลเหตุการณ์ที่มาจากงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านเทคโนโลยีการสื่อสารในประเทศไทย ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานการวิจัยไว้ 2 ประการ ผลการศึกษาพบว่ามีความสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ดังนี้

สมมติฐานประการแรก : “กิจการโทรศัพท์ที่ได้รับความนิยมจากราษฎร อันเป็นผลจากการที่รัฐบาลสยามมีส่วนสนับสนุนให้เกิดการใช้งานในฐานะโครงสร้างพื้นฐานด้านการติดต่อสื่อสาร”

จากหลักฐานประกอบงานวิจัยแสดงให้เห็นว่ามีความสอดคล้องกับสมมติฐาน กล่าวคือ การเปิดให้บริการโทรศัพท์ใช้ระยะเวลาประชาสัมพันธ์เพียงไม่นาน ผ่านช่องทางโฆษณาทางประกาศทางราชการ และเผยแพร่กิจกรรมลงหน้าหนังสือพิมพ์ทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ส่งผลให้ราษฎรตื่นตัวต่อการใช้งานเทคโนโลยีสมัยใหม่ (โทรศัพท์) ดังสะท้อนได้จากการที่มีราษฎรลงชื่อแสดงความประสงค์จะทั้งรัฐบาลสามารถให้บริการได้ตามเป้าหมายขั้นต้นจำนวน 30 ราย และภาครัฐปรับเปลี่ยนนโยบายการให้บริการที่เอื้ออำนวยความสะดวกต่อราษฎร เช่น การขยายพื้นที่ให้บริการโทรศัพท์ การปรับลดอัตราค่าใช้บริการโทรศัพท์ และการเพิ่มทางเลือกให้ราษฎรมีช่องทางในการใช้งานโครงสร้างพื้นฐานด้านการติดต่อสื่อสาร ฯลฯ ซึ่งกิจการโทรศัพท์ในประเทศไทยดำเนินการโดยรัฐบาลเป็นหลัก จึงมีทุนทรัพย์ที่เพียงพอต่อการดำเนินกิจการ โดยยึดหลักการให้บริการในฐานะสาธารณูปโภคมากกว่าการแสวงหาและคาดหวังผลกำไรจากผู้รับบริการโทรศัพท์

นอกจากนั้น นำไปสู่ข้อสังเกตบางประการ ได้แก่ 1) ด้านความพร้อมของราษฎรและความเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นภายในประเทศ ส่งผลโดยตรงต่อท่าทีและการแสดงออกของราษฎรที่ปรารถนาจะเป็นผู้ใช้งานโทรศัพท์ รวมไปถึงการเป็นส่วนหนึ่งที่จะร่วมสร้างและพัฒนากิจการโทรศัพท์ไปพร้อมกับภาครัฐ ในฐานะผู้อุดหนุนใช้งานโทรศัพท์ รวมทั้งผู้นุเคราะห์ช่วยเหลือรัฐในการขยายสำนักงานโทรศัพท์ส่วนท้องถิ่น และ 2) ด้านการปรับอัตราค่าบริการที่สร้างแรงจูงใจในการใช้บริการตามความเหมาะสม โดยเริ่มแรกมีอัตราเรียกเก็บที่เป็นจำนวนแน่นอน มอบหมายหน้าที่ดูแลอย่างชัดเจน ซึ่งเมื่อสามารถขยายอาณาเขตการใช้งานทำให้มีจำนวนผู้ใช้โทรศัพท์เพิ่มมากขึ้น รัฐบาลได้ลดอัตราค่าบริการอย่างเป็นระยะ ดังเช่นตัวอย่างอัตราค่าโทรศัพท์ฉบับ พ.ศ. 2457 ที่เรียกเก็บลดถึงร้อยละ 50 จากอัตราฉบับเดิม คือ ฉบับ พ.ศ. 2455

สมมติฐานประการที่สอง : “รัฐบาลสยามจัดกิจการโทรศัพท์ควบคู่ไปกับกิจการไปรษณีย์และกิจการโทรเลข”

จากหลักฐานประกอบงานวิจัยแสดงให้เห็นว่ามีความสอดคล้องกับสมมติฐาน กล่าวคือ กิจการด้านการติดต่อสื่อสารถือเป็นภาระงานอย่างหนึ่งของรัฐบาลที่จะจัดตั้งเพื่อบริการแก่ราษฎรตามหลักการปกครองแบบเทศาภิบาลในด้าน “บำรุงสุข” โดยยึดแบบอย่างการวางโครงสร้างโทรศัพท์จากไปรษณีย์และโทรเลข ซึ่งทั้งสองกิจการดำเนินการมาก่อนโทรศัพท์ ส่งผลให้รัฐบาลสยามจัดบริการครอบคลุมทั้ง 3 แบบ พร้อมเพรียงกันในหลายพื้นที่ จึงส่งผลให้การขยายเครือข่ายไปได้อย่างแพร่หลายมากขึ้น ขณะเดียวกันจากการสำรวจรายงานราชการ (ใบบอก) ที่ส่งเข้ามายังศูนย์ราชการกรุงเทพมหานคร พบว่าหลายพื้นที่เลือกที่จะปรับลดความสำคัญในการให้บริการช่องทางอื่นลง คงเหลือไว้เพียงแต่การบริการโทรศัพท์เป็นหลัก รัฐบาลพยายามที่จะพัฒนาประสิทธิภาพในการให้บริการโทรศัพท์ โดยสะท้อนได้จากการเปิดโอกาสที่จะพัฒนาบริการโทรศัพท์โดยให้บริษัทภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการให้บริการอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนั้นนำไปสู่ข้อสังเกตบางประการ ได้แก่ 1) ความสำเร็จในการขยายโครงข่ายโทรศัพท์จากกรุงเทพฯ ออกไปยังหัวเมืองต่างมณฑลมีสัดส่วนที่เพิ่มมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันด้านกิจการโทรเลขรับผลกระทบโดยตรงต่อการปิดตัว เลิกให้บริการ หรือยุติการให้บริการชั่วคราว ซึ่งหลายพื้นที่โทรศัพท์ได้เข้ามามีบทบาทและทำหน้าที่เป็นช่องทางการติดต่อสื่อสารหลักประจำท้องถิ่น อันเป็นผลจากประสิทธิภาพโทรศัพท์ในการส่งสารที่มีข้อได้เปรียบที่สามารถรักษาเวลาและลดการเสียโอกาสได้มากกว่า และ 2) โทรศัพท์ได้เปลี่ยนแปลงขนบการทำงานในหน่วยงานราชการมากขึ้นจากที่มีความรัดกุมภายใต้ข้อจำกัดทางด้านเอกสาร กลักลับกลายเป็นการผ่อนปรนให้เป็นการปฏิบัติงานแบบคล่องตัวและลดความเคร่งครัดด้านการใช้อเอกสารลงอย่างมาก ดังจะปรากฏได้ชัดเมื่อนำไปเทียบกับการติดต่อสื่อสารในรูปแบบของจดหมาย ไปรษณีย์ และโทรเลข โทรศัพท์จึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่เพิ่มมากขึ้นมาเป็นตัวเลือกให้แก่ราษฎรสยามได้ใช้งานเทคโนโลยีแห่งยุคสมัย

นอกจากนี้ การเปิดให้บริการโทรศัพท์ทำให้สามารถจัดแบ่งประเภทการสื่อสารตามรูปแบบและวัตถุประสงค์หลัก โดยพบว่าไปรษณีย์นิยมใช้ในงานราชการที่เป็นทางการ โทรเลขนิยมใช้ในลักษณะงานกึ่งทางการ และโทรศัพท์เป็นการสื่อสารที่ไม่ค่อยเป็นทางการ หากเป็นงานทางการส่วนใหญ่จำเป็นต้องใช้อเอกสารเป็นลายลักษณ์ ส่วนโทรศัพท์แม้จะสื่อสารได้โดยง่ายและสะดวกแต่ก็ไม่สามารถมีหลักฐานบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์

7. บทสรุป

กิจการโทรศัพท์ได้รับการบันทึกอย่างเป็นทางการในประวัติศาสตร์แห่งชาติ จากชุดข้อมูลเอกสารประกอบการวิจัยชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิสะท้อนว่า เริ่มต้นขึ้นในช่วงปลายสมัยรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งกิจการดังกล่าวค่อย ๆ วางรากฐานโดยอาศัยเทคนิควิทยาการจากตะวันตกเข้ามาช่วยให้โทรศัพท์สามารถเปิดใช้งานและกลายเป็นบริการสาธารณะแก่ราษฎรสยาม ซึ่งได้รับการสืบสานปณิธานต่อโดยรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) นับว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการขยายโครงข่ายระบบโทรคมนาคมระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมืองต่างมณฑล รัฐบาลสยามมีความพยายามในการขยายโครงข่ายการสื่อสารเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารให้แพร่สะพัดในประเทศได้อย่างมากขึ้น ดังสะท้อนได้จากการเปิดกิจการไปรษณีย์ โทรเลข และโทรศัพท์ ซึ่งกิจการเหล่านี้มีส่วนสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาโดยเฉพาะกิจการโทรศัพท์ที่ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจหัวเมือง อีกทั้งความสะดวกสบายสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมสมัยใหม่ที่ต้องการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจ

การเข้ามามีบทบาทของโทรศัพท์ในฐานะช่องทางการติดต่อสื่อสารในสังคม จากหลักฐานประกอบการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่าโทรศัพท์ได้รับความนิยมจากรัฐบาลและราษฎรอย่างมาก โดยได้สร้างผลกระทบต่อกิจการโทรเลขซึ่งเปิดใช้งานมาก่อนให้ลดความนิยมลง ดังปรากฏประกาศและการขออนุญาตยุติให้บริการซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะเหลือเพียงการใช้งานโทรศัพท์ที่ได้เข้ามาทำหน้าที่ทดแทน เนื่องด้วยความสะดวกสบาย ประกอบกับสามารถเข้าถึงราษฎรโดยส่วนใหญ่จึงส่งผลให้โทรศัพท์ได้รับความนิยม และทวีความสำคัญมาก

ดังสะท้อนได้จากการดำเนินนโยบายของทางรัฐบาลที่มีส่วนสนับสนุนการใช้งาน ด้วยวิธีการปรับรูปแบบการให้บริการ การขยายโครงข่ายโทรศัพท์ให้กระจายไปทุกพื้นที่ รวมไปถึงการปรับลดอัตราค่าบริการให้มีความสมดุลกับความนิยมใช้งาน โดยรัฐบาลสยามมุ่งหวังให้เกิดการใช้งานโทรศัพท์อย่างอย่างทั่วถึง ดังนั้นกิจการโทรศัพท์จึงถือเป็นเทคโนโลยีการสื่อสารแห่งยุคสมัยที่ได้เข้ามาเปลี่ยนวิถีการสื่อสารให้สะดวกและทันสมัย และตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในพุทธศตวรรษที่ 25

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในอนาคต

ด้านขอบเขตการศึกษา บทความนี้ศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในห้วงเวลายาว (Long period) เพื่อสร้างองค์ความรู้ด้านกิจการโทรศัพท์เชิงปฐมมูล แนวทางการศึกษาเพิ่มเติมจากงานวิจัยนี้สามารถนำไปพัฒนาต่อ โดยศึกษาที่หลากหลายเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสังคม ด้านผลกระทบหรือผลเชิงบวกในการใช้บริการโทรศัพท์ หรือรวมไปถึงกระแสความต้องการด้านความรู้สึกละแฉงปรารถนาของผู้คนสมัยดังกล่าวที่มีต่อความตื่นตัวด้านกิจการโทรศัพท์ เป็นต้น การศึกษาลงไปเฉพาะช่วงสั้น ๆ (Short period) เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในระดับรายละเอียด ด้านความเปลี่ยนแปลงช่วงวางรากฐาน และความเปลี่ยนแปลงช่วงขยายโครงข่ายไปยังหัวเมือง เป็นต้น

ด้านแหล่งข้อมูลการศึกษาและเอกสารประกอบการวิจัย การนำเสนอบทความเลือกใช้เอกสารจากทางราชการภายในประเทศเป็นสำคัญ ซึ่งสามารถเลือกใช้แหล่งข้อมูลเอกชนภายในและต่างประเทศเข้ามาประกอบร่วมด้วย โดยมีเนื้อหาในลักษณะของบันทึกเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงด้านกิจการโทรศัพท์และสภาพสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ศึกษา นอกจากนี้ ชุดข้อมูลประเภทภาพถ่ายร่วมเหตุการณ์ที่กำลังศึกษามีความจำเป็นต่อการหนุนเสริมให้บทความวิจัยมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งภาพถ่ายสามารถให้รายละเอียดประกอบการพรรณนาจากเอกสาร อันก่อประโยชน์ให้เกิดความกระจ่างและชี้แนะแนวทางการศึกษาให้แก่ผู้ที่สนใจศึกษาหาข้อมูลด้านโทรศัพท์ แต่ทว่าข้อจำกัดด้านระยะเวลาการวิจัย ประกอบกับทุนและทรัพยากรที่จะสนับสนุนให้ดำเนินการยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญ

ด้านสารัตถะและเนื้อความ บทความนำเสนอชุดข้อมูลเชิงอรรถาธิบาย โดยมีลักษณะเด่นในการลำดับเนื้อความและให้รายละเอียดในรูปแบบของการประมวลข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ ซึ่งเป็นแนวทางให้แก่ผู้ที่สนใจศึกษาต่อ นำข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ พัฒนารูปแบบการศึกษาด้านกิจการโทรศัพท์ในวิถีทางที่หลากหลาย เช่น การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ การศึกษาเชิงสถิติ การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ฯลฯ โดยนำเสนอในรูปแบบของประเด็นเฉพาะและวิเคราะห์เฉพาะเรื่อง ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่สามารถเกิดขึ้นได้ หากมีการศึกษากิจการโทรศัพท์อย่างต่อเนื่องซึ่งส่งผลดีด้านการนำเอกสารและหลักฐานต่าง ๆ นำเสนอเรียบเรียง และเผยแพร่ข้อมูลด้านโทรศัพท์สู่สาธารณชนมากขึ้น จนกระทั่งสามารถสร้างเป็นพรมแดนความรู้และนำไปพัฒนาเป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์

8.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อกิจการสื่อสาร

ความเปลี่ยนแปลงด้านการสื่อสารที่นำเสนอผ่านบทความวิจัยนี้ พบว่า การเข้ามาของเทคโนโลยีสมัยใหม่ (โทรศัพท์) ได้เข้ามาทดแทนและใช้งานควบคู่ไปกับเทคโนโลยีเดิม (โทรเลข) แม้ว่ารัฐบาลสยามเพิ่งลงทุนขยายช่องทางการสื่อสารโทรเลขได้ไม่นาน แต่ทว่ากลับตัดสินใจเลือกช่องทางการสื่อสารบางพื้นที่ให้คงเหลือเพียงโทรศัพท์ เนื่องจากคำนึงถึงความสะดวกง่ายดาย ตอบสนองความต้องการของราษฎร มีค่าใช้จ่ายน้อย และยังเป็นการลดการให้บริการแก่ราษฎรด้านการสื่อสารที่ซ้ำซ้อน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นบทเรียนสำคัญในการกำหนดแนวนโยบายที่มีต่อกิจการสื่อสารในประเทศไทย โดยเฉพาะการวางแผนกำหนดนโยบายด้านการสื่อสารที่เน้นผลประโยชน์ของผู้ใช้งาน ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาต่อยอดด้านเศรษฐกิจและธุรกิจการลงทุนเป็นสำคัญ จึงควรเลือกใช้เทคโนโลยีที่มีความทันสมัยที่สุด โดยคำนึงถึงความสะดวกและลดภาระค่าใช้จ่ายที่รัฐบาลจะต้องแบกรับให้น้อย หากการให้บริการด้านใดไม่ก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ราษฎร หรือให้ผลเสียมากกว่าประโยชน์สามารถเลือกที่จะให้บริการอย่างที่ดีที่สุดให้แก่ประชาชน นอกจากนี้ ควรแสวงหาเทคโนโลยีการสื่อสารรูปแบบใหม่ เพื่อให้ประชาชนได้ใช้งานการติดต่อสื่อสารที่ดีและมีประสิทธิภาพมากที่สุดภายใต้รูปแบบเทคโนโลยีที่ทันสมัย

รายการเอกสารอ้างอิง

- กฎเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ว่าด้วยเครื่องวิทยุโทรศัพท์และวิทยุโทรเลข. (2473, 14 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 47 ตอนที่ 0 ก. หน้า 166 - 176.
- เกรียงไกร ทองจิตติ. (2560, 10 มีนาคม). *การปฏิรูปสู่รัฐสยามสมัยใหม่ผ่านพระบรมราชโบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* [เอกสารนำเสนอ]. การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ครั้งที่ 4. เพชรบูรณ์: ประเทศไทย.
- เกียรติศักดิ์ ศรีพิमानวัฒน์ (บ.ก.). (2552). *สารานุกรมโทรคมนาคมไทย: ฉบับ พ.ศ. 2552*. สมาคมวิชาการไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ คอมพิวเตอร์ โทรคมนาคม และสารสนเทศแห่งประเทศไทย (อีซีทีไอ).
- คราวทางไปกรุงเทพ. (2458, กุมภาพันธ์). *สิริกิติ์สัปดาห์*, 656 - 658.
- จริยารรณ อารณรัตน์. (2525). *ปัญหาของรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- แจ้งความกระทรวงมหาดไทย. (2446, 6 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 20 ตอนที่ 23. หน้า 366.
- แจ้งความกระทรวงโยธาธิการ. (2442, 16 กรกฎาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 16 ตอนที่ 16. หน้า 206.
- แจ้งความกระทรวงโยธาธิการ. (2443, 14 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 14 ตอนที่ 29. หน้า 371.
- แจ้งความกระทรวงโยธาธิการ. (2443, 16 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 16 ตอนที่ 25. หน้า 310.
- โทรศัพท์เครื่องแรกในไทย ตู้เครื่องมือผู้กล้าอาณานิคม. (2564, 22 พฤศจิกายน). *ศิลปวัฒนธรรม*. https://www.silpa-mag.com/history/article_18608.
- บงกษมาศ เอกเอี่ยม. (2564). แนวคิดหลังการพัฒนา: เส้นทางการพัฒนาในยุคหลังการพัฒนา. *วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์*, 4(1), 159 - 180.
- ประกาศกรมไปรษณีย์โทรเลข. (2449, 6 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 23 ตอนที่ 6. หน้า 109 - 110.
- ประกาศกระทรวงคมนาคม แผนกไปรษณีย์โทรเลข และโทรศัพท์. (2456, 15 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 30 ตอนที่ 0 ง. หน้า 2955 - 2956.
- ประกาศกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. (2551, 14 กรกฎาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 125 ตอนพิเศษ 117 ง. หน้า 11.
- ประกาศกระทรวงโยธาธิการ. (2445, 18 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 19 ตอนที่ 7. หน้า 104.
- ประกาศกระทรวงโยธาธิการ. (2446, 15 พฤศจิกายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 20 ตอนที่ 33. หน้า 543.
- ประกาศกระทรวงโยธาธิการ. (2446, 20 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 20 ตอนที่ 38. หน้า 657.
- ประกาศกระทรวงโยธาธิการ. (2450, 28 กรกฎาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 24 ตอนที่ 17. หน้า 437.
- ประกาศกระทรวงโยธาธิการ. (2451, 6 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 25 ตอนที่ 23. หน้า 646.
- ประกาศกระทรวงโยธาธิการ แผนกรมไปรษณีย์โทรเลข. (2450, 26 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 24 ตอนที่ 8. หน้า 172.

- ประกาศกระทรวงโยธาธิการ แผนกโทรศัพท์. (2454, 31 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 28 ตอนที่ 0 ง. หน้า 2779 - 2781.
- ปิยนาล บุนนาค. (2518). รายงานผลการวิจัย เรื่อง การวางรากฐานการคมนาคม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิรติพย์ สุนันธเมศวร. (2549). *การปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่นำไปสู่การสร้างชาติ* [สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ]. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิรพล สงนุ้ย. (2547). บทบาทข้าราชการชาวตะวันตกในราชการสยาม (ค.ศ.1900 - 1940). *วารสารวิชาการ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า*, 2(1), 130 - 140.
- มลชนก สงวนชาติ. (2551). *การปรับตัวเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ของชนชั้นนำไทยหัวก้าวหน้าในสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2367 - 2411)* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศักดิ์ภัท เขาวนลักษณ์สกุล และ สุภัทรา อำวนยสวัสดิ์. (2560). สยามกับการล่าอาณานิคมสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411 - 2453). *วารสารช่อพะยอม*, 28(1), 71 - 78.
- สหาย, สาคชิตอนันท์. (2546). *India in 1872, as seen by the Siamese* [ร.5 เสด็จอินเดีย]. มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย. (2522). *ประวัติความเป็นมาขององค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย*. องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2538). *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475*. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาวูธ ธีระเอก. (2557). *การจัดการศึกษาภาษาอังกฤษของรัฐบาลสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Booth, A. E. (2007). *Colonial Legacies*. University of Hawai'i Press.
- Cachon, J. C. (2015). Ancient Indigenous Communication: An Exploratory Multidisciplinary Model. *The International Journal of Diverse Identities*, 15(2), 1 - 32.
- Ericsson. (n.d.). *Thailand*. <https://www.ericsson.com/en/about-us/history/places/asia/thailand>
- King Chulalongkorn Reign. (1910, October 27). *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser (Weekly)*, p. 9.
- Mann, M. (2011, November 28). *Telecommunication and the Public Sphere in British India, 1850 - 1950*. Humboldt - India - Project. <https://www.iaaw.hu-berlin.de/de/hip/institutes/sass/projects/telegrafie>.
- Newcomb, T. M. (1954). *Social Psychology*. Dryden Press.
- Pacifico, C. (1960). Communication - The Bridge Across the Chasm. *Research Management*, 3(2), 77 - 84.

Schramm, W. (1971). The Nature of Communication between Humans. In W. Schramm, & D. F. Roberts (Eds.), *The Process and Effects of Mass Communication* (pp. 3 - 516). University of Illinois Press.

Siam News. (1890, September 17). *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser (Weekly)*, p. 325.

The Myanmar Times. (2014, May 12). *Communications (r)evolution*. <https://www.mmmtimes.com/special-features/179-e-living/10342-telecom-timeline.html>

Tubbs, S. L. & Moss, S. (2000). *Human Communication*. McGraw-Hill.v